

3. แม้จะเป็นที่ยอมรับว่าแต่ละประเทศไม่อาจเลี่ยงกลไกตลาดได้ในสังคมปัจจุบัน แต่หากจะทำให้ระบบเศรษฐกิจทั้งมหภาคและจุลภาคทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐต้องเข้มแข็งและสลัดตัวเองให้หลุดพ้นจากกรอบที่มีอยู่ การเข้าสู่กลไกตลาดโลกจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยที่ Daly และ Cobb เสนอคือ การแข่งขันที่เป็นธรรม ทุนทางศีลธรรม สินค้าสาธารณะ การคิดราคาเต็มต้นทุน การกระจายที่เป็นธรรม และความยั่งยืนทางนิเวศ

4. เนื่องจากการเข้าสู่เศรษฐกิจเสรี และการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มีผลถึงการปรับโครงสร้างทางอำนาจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยเน้นในเรื่องการครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากร open access ที่เคยมีอยู่เดิมถูกจัดการแทนโดยรัฐ ด้วยกลไกต่างๆ เช่น แผนพัฒนาฯ กฎหมาย โดยสังคมหวังว่ารัฐจะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ในขณะที่ประชาชนสูญเสียอำนาจและสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชาตินั้น รัฐและกลไกที่เป็นเครื่องมือถูกยึดกุม การจัดการโดยรัฐจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่มเท่านั้น การแก้ไขก็คือ ต้องมีการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ปรับแผนการบริโภค ปรับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และปรับกระบวนการจัดการทรัพยากร ซึ่งหมายถึงต้องปรับประชาธิปไตยเผด็จการพัฒนา เป็นประชาธิปไตยพัฒนา ซึ่งการปรับเปลี่ยนต้องอาศัยหลักการ Four-ations คือ

- Regulation มีระเบียบกฎเกณฑ์ควบคุมตลาด โดยรัฐต้องเข้มแข็งพอที่จะทำหน้าที่ได้

- Decentralisation การกระจายอำนาจในการพัฒนาที่ให้อำนาจกับชุมชนอย่างเหมาะสม ทั้งในการพัฒนาชุมชนเอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- Integration นำเอามิติสิทธิมนุษยชนเข้าไปในการวางแผนและการ-

ดำเนินการพัฒนาประเทศ

- Participation ให้โอกาสประชาชน/ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

5. รัฐต้องทบทวนทั้งนโยบายและบทบาทของรัฐ รวมทั้งแนวคิดในการพัฒนา ในขณะเดียวกัน ก็พร้อมที่จะกำหนดนโยบายสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน โดยมีกลไกมารองรับ ทั้งกลไกทางสถาบัน กฎหมาย และเครื่องมือด้านงบประมาณ

6. สิ่งที่รัฐและประชาชนต้องคำนึงถึง ในการปกป้อง ค้ำครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในกระแสเศรษฐกิจเสรี คือ

- การรวมพลังของประชาชน ทั้งในระดับภายในและภายนอก
- เสริมสร้างศักยภาพของประชาชน และต้นทุนภายในประเทศให้มากขึ้น
- แม้ Adam Smith จะสนับสนุนเศรษฐกิจเสรี แต่เขามีได้มุ่งหวังให้มีการสะสมทุนจนกลายเป็นการผูกขาด เศรษฐกิจเสรีที่น่าจะให้ประโยชน์กับทุกคน คือเศรษฐกิจเสรี ที่กิจการรายย่อยของคนเล็กคนน้อยมีโอกาสเติบโต การยกเลิกสิทธิพิเศษที่ให้กับนักลงทุนรายใหญ่ และหันมาสนับสนุนกิจการขนาดกลางและขนาดเล็ก จะทำให้การจัดสรรทรัพยากรและประโยชน์นั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากขึ้น

- สนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนบริหารเศรษฐกิจและระบบประกันสังคมในชุมชนเอง

- ทบทวนบทบาทของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการวางแผน เช่น สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน กระทรวงอุตสาหกรรม การวางแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในอนาคตอาจไม่จำเป็น แต่ควรให้ประชาชนเสนอแผนการ

พัฒนาตนเองบนหลักการพึ่งตนเอง และเป็นนโยบายสาธารณะอย่างแท้จริง

- การจัดการทรัพยากรนับวันจะมีความสำคัญมากขึ้น การให้โอกาสชุมชนจัดการทรัพยากรน่าจะเป็นหนทางที่เหมาะสม

- เร่งแก้ปัญหาการไร้ที่ทำกิน ปรับโครงสร้างการถือครองที่ดิน ภาษีที่ดิน เพื่อลดการกระจุกตัวของที่ดินในมือของผู้ไม่ได้ใช้ประโยชน์

- รัฐต้องมั่นใจว่านโยบายการลงทุนของต่างประเทศจะต้องรวมถึงการปกป้องสิทธิของคนงาน สภาพแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงของประเทศที่เศรษฐกิจของประชาชน/ชุมชนอยู่บนฐานทรัพยากร

- ปฏิรูปโครงสร้างภาษีอากร ทั้งภาษีทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น

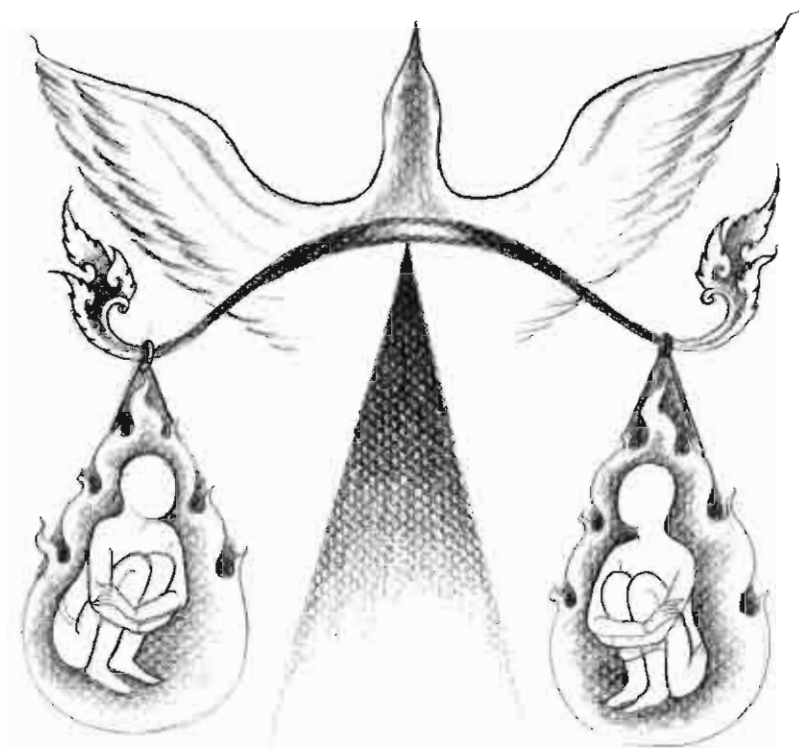
7. เรียกร้องให้สถาบัน Bretton Woods ทั้งหลาย รวมถึงองค์การการค้าโลกทบทวนนโยบายให้เชื่อมโยงกับมิติสิทธิมนุษยชน และหาทางสถาปนาความเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมให้แข็งแกร่งขึ้น

8. รัฐบาลของประเทศต่างๆ จะต้องชี้แจงให้ประชาชนของตนทราบถึงรายละเอียดและการปฏิบัติตามพันธะข้อตกลงต่างๆ และยินยอมให้ประชาชนและชุมชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและกฎหมายอย่างแท้จริง

การศึกษาทั้งหมดได้ข้อสรุปว่า ในกระแสเศรษฐกิจเสรี สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมจะไม่อาจบรรลุเป้าหมายได้ หากประชาชนและรัฐไม่มีสิทธิในการควบคุมชีวิตและเศรษฐกิจของตนเอง สิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างยิ่งในปัจจุบันก็คือ ในขณะที่ดูเหมือนคุณค่าร่วม (ทางเศรษฐกิจ) ของโลกคือเศรษฐกิจเสรี ซึ่งในที่สุดก็ไม่ได้เป็นคุณค่าร่วมที่แท้จริง เพราะไม่ได้ร้อยรัดสังคมเข้าด้วยกัน หากก่อให้เกิดความแปลกแยก สิทธิมนุษยชนควรเป็น

คุณค่าที่ร้อยรัดจริยธรรมของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน สิทธิมนุษยชนเป็นมากกว่า
พันธกรณี หรือข้อผูกมัดทางกฎหมาย และไม่ใช่สิ่งที่จะเลือกที่จะปฏิบัติหรือ
ไม่ก็ได้ รัฐที่ไม่รับคุณค่าสิทธิมนุษยชน ย่อมเป็นรัฐที่ต่อต้านประชาชน และ
ระบบเศรษฐกิจโลกที่ไม่รับคุณค่าสิทธิมนุษยชน ก็ย่อมเป็นระบบเศรษฐกิจ
ที่ต่อต้านประชาชนเช่นกัน

มนุษย์เกิดมาเสรี หัดวิถีวิถีสิทธิมนุษยชน
มนุษย์เท่าเทียมกันทุกคน ไม่แยกชนชั้นใด
แต่กฎหมายมาตีกรอบครอบค้อมเป็นคนได้
สิทธิมนุษยชนแบบไทยๆ ต้องรู้มอบให้เท่านั้นๆ

นโยบายการพัฒนาของรัฐ กับการละเมิดสิทธิชุมชนชนบท¹

กฤษฎา บุญชัย
ประกาศ ปินตบแต่ง
ศยามล ไกยูรวงศ์

1. พัฒนาการนโยบายของรัฐกับกระบวนการ และรูปแบบการละเมิดสิทธิชุมชน

พัฒนาการแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ชี้ให้เห็นถึงพลวัตการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนที่ปกป้องการละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการเมืองเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละยุคสมัย จากการถูกละเมิดสิทธิทางการเมืองและกฎหมายในยุคการปกครองแบบเผด็จการที่มีการก่อรูปการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิทางแพ่งและทางการเมือง มาสู่การเรียกร้องสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการกำหนดการ

¹ ปรับปรุงจากรายงานวิจัย “นโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชน” ภายใต้ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล, 2545, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พัฒนาของชุมชน ในช่วงที่รัฐใช้นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีซึ่งต้องใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างกว้างขวางและรุนแรง จนเกิดปัญหาการสูญเสียสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของคนชนบท ซึ่งนำมาสู่ภาวะความไม่มั่นคงทางสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศจากนโยบายการพัฒนาดังกล่าว

กระบวนการแย่งชิงฐานทรัพยากรโดยรัฐและทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมได้ดำเนินไปอย่างรุนแรง และทำให้ประเด็นเรื่องสิทธิประชาชนต่อการเข้าถึงทรัพยากรกลายเป็นประเด็นสำคัญ ตั้งแต่รัฐกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมนำการส่งออก โดยรัฐและทุนในรูปแบบธุรกิจขนาดใหญ่บุกเข้าไปในชนบท เพื่อใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ซึ่งชุมชนท้องถิ่นในชนบทเคยใช้สำหรับดำรงชีพอยู่เดิม ฐานทรัพยากรดังกล่าวจึงอยู่ในสภาพถูกแย่งชิงและทำลาย สิทธิของกลุ่ม ของชุมชน ซึ่งเป็นสิทธิร่วมเหนือทรัพยากรของชุมชน อันกินความตั้งแต่ทรัพยากรดิน น้ำ, ป่า/ทรัพยากรพันธุกรรม/ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นพัฒนาการด้านการต่อสู้ของประชาชนที่หยิบเอามิติทางวัฒนธรรม ประเพณีในการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันมาสังเคราะห์เป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางนโยบายที่โดดเด่น

การเคลื่อนไหวทางสังคม และการเมืองภาคประชาชนในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นในช่วงนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก และปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ยิ่งขมึงเกลียวมากยิ่งขึ้นในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 เมื่อประเมินภาพรวมแล้วเห็นได้ว่าเกิดจากรากเหง้าปัญหาในเชิงโครงสร้างร่วมกันที่สำคัญบางประการคือ

ประการแรก ปัญหาของลักษณะการพัฒนาที่ไม่สม่ำเสมอและสะสม

ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน ความยุติธรรมในสังคม ซึ่งผลักดันให้คนจำนวนมากกลายเป็นคนขายขอบของสังคม ดังกรณีปัญหาของเกษตรกรรายย่อย ชาวนาชาวไร่ คนงาน ชาวสลัม ชนกลุ่มน้อย ฯลฯ ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้จึงเกี่ยวกับการสร้างความยุติธรรมและความเป็นธรรมทางสังคม ตลอดจนถึงปัญหาปากท้อง และปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐและภาคธุรกิจที่เข้าไปรุกรานชีวิตของผู้คน และชุมชนเหล่านี้

ประการที่สอง ปัญหาวิกฤติของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในสังคมไทย ซึ่งระบุนุสัสมันธภาพทางอำนาจในสังคมให้คนชั้นกลาง นักธุรกิจมีอำนาจครอบงำ ครอบครอง สามารถเข้าถึงอำนาจในการใช้กลไก และช่องทางการเมือง และสามารถผลิตและช่วงชิงวาทกรรมหลักของสังคม เช่น วาทกรรมเกี่ยวกับการพัฒนา โลกาภิวัตน์ ธรรมรัฐ ประสิทธิภาพ ประชาสังคม เบื้องภาคี ฯลฯ ขบวนการเคลื่อนไหวทั้งหมดจึงเกี่ยวข้องกับปัญหาประชาธิปไตย การช่วงชิงวาทกรรมนิยาม “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม-ประชาธิปไตยรากหญ้า-ชุมชนประชาธิปไตย vs ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” “ชุมชนนิยม vs โลกาภิวัตน์” ฯลฯ

ประการที่สาม เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ผนวกสังคมไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกอย่างซับซ้อน และระบบเศรษฐกิจไทยยังต้องขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจโลก พร้อมๆ กับก่อรูปเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาทุนนิยมศูนย์กลางกับส่วนรอบข้าง โดยที่ประเทศไทยต้องพึ่งพิงทุนนิยมศูนย์กลางในด้านการส่งออก นำเข้า เงินทุน เงินกู้ และวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี ประเทศไทยจึงมีความเป็นอิสระค่อนข้างต่ำ ในขณะที่ชนชั้นนายทุนไทยยังมีอิทธิพลสูงในการเข้ามาแทรกแซงการกำหนดนโยบายของรัฐ ซึ่งจากการที่รัฐไทยมีความเป็นตัวของตัวเองต่ำ ทำให้ขาดความชอบธรรมในการกำหนดนโยบาย ดังจะเห็น

ได้ว่า หลังวิกฤติเศรษฐกิจการกำหนดนโยบายสาธารณะภายใต้เงื่อนไขของทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก ล้วนกระทบกับคนจน คน ชายขอบ ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนที่เกิดขึ้นจึงมักเกี่ยวข้องกับการต่อต้านนโยบายสาธารณะเหล่านี้

โดยการผลักดันของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ และเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศแบบเสรีนิยมมาตลอด ทำให้รัฐไทยในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจได้กำหนดนโยบายตามทิศทางทุนนิยมโลกอย่างเคร่งครัด ชุดนโยบายหลักๆ คือ การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้เปิดเสรีตามเงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ไอเอ็มเอฟ) การปรับรื้อกฎหมาย กลไกต่างๆ และการแปรรูปทรัพย์สินสาธารณะทุกประเภท ทั้งที่เป็นระบบสวัสดิการสังคม อย่างรัฐวิสาหกิจ และการแปรรูประบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรให้เป็นของเอกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความได้เปรียบแก่กลุ่มทุน บรรษัทข้ามชาติอย่างสมบูรณ์แบบ รูปธรรมของนโยบายเหล่านี้ เช่น การออกกฎหมาย 11 ฉบับในปี 2542 ที่เปิดทางให้ทุนข้ามชาติเข้าครอบครองทรัพยากรที่ดิน อสังหาริมทรัพย์ ประกอบธุรกรรมอย่างอิสระ การเตรียมออกกฎหมายการจัดการทรัพยากรน้ำและกลไกต่างๆ ตามเงื่อนไขของธนาคารพัฒนาเอเชีย และธนาคารโลก เพื่อแปรรูปการจัดการน้ำให้เป็นสินค้าของกลุ่มทุน จนมาถึงนโยบายการแปลงทรัพย์สินเป็นทุนของรัฐบาลทักษิณที่กำลังจะเริ่มปฏิบัติการในปี 2547 ซึ่งแม้จะไม่ได้ดำเนินการรอบขององค์กรข้ามชาติ แต่ก็ยังเป็นไปในทิศทางทุนนิยมเสรีทุกประการ

อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการก่อรูปเป็นรัฐและกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อัมมาร์ สยามวาลา (มติชน, 29 กันยายน 2546) ได้ชี้ว่า ระบบทุนนิยมได้พัฒนาจากระบบ

ทุนนิยมราชการ ในช่วงก่อนปี 2500 มาผสมกับทุนนิยมธนาคารในช่วงปี 2500–2540 และวิกฤติเศรษฐกิจทำให้ทุนนิยมธนาคารล้มเหลว การก่อกำเนิดของรัฐบาลทักษิณนับเป็นปรากฏการณ์ของทุนแบบใหม่ที่ผนวกเข้ากับทุนนิยมโลกอย่างใกล้ชิด แต่ดำเนินการแบบ “ประชานิยม” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการสร้างความเจริญเติบโตเศรษฐกิจระดับบน มาสู่การเร่งรัดกระตุ้นการบริโภคหรือสร้างเศรษฐกิจฟองสบู่จากฐานชนบทเพื่อให้เศรษฐกิจระดับบนขยายตัว ทิศทางนโยบายแบบ “Dual track” ดังกล่าวจึงหาใช่แนวทางสร้างความเข้มแข็งให้แก่สิทธิชุมชนต่อการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรไม่

อย่างไรก็ตาม การบังเกิดของรัฐบาลทักษิณหาใช่เป็นพัฒนาการตามวิวัฒนาการทุนนิยมโดยปกติ แต่มีเงื่อนไขทางการเมืองเป็นตัวสนับสนุน รัชสรรค์ ณะพรพันธุ์ (สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์, 25–31 กค. 2546) ได้ชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขทางรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ออกแบบให้เกิดระบบผูกขาดพรรคการเมือง เหลือแต่เพียงพรรคการเมืองขนาดใหญ่ อันนำมาสู่การตั้งรัฐบาลที่ผูกขาดอำนาจอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน รัฐบาลทักษิณจึงเป็นศูนย์รวมของระบบผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง

เมื่อโครงสร้างของรัฐและกระบวนการผูกขาดการกำหนดนโยบายสาธารณะเป็นไปในลักษณะดังกล่าว นโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณจึงจำกัดแค่การเร่งขบวนการเติบโตทุนนิยมในระดับรากหญ้าเพื่อให้ทุนนิยมทั้งระบบเดินไปได้ เห็นได้ชัดจากนโยบายด้านต่างๆ เช่น การแปลงทรัพย์สินเป็นทุน กองทุนหมู่บ้าน นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, การพักชำระหนี้เกษตรกร 3 ปี, ธนาคารประชาชน และอื่นๆ เป็นต้น ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ประเมินออกมาว่า เศรษฐกิจเติบโตขึ้น แต่การบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้และการลงทุนสูงขึ้น ซึ่งทำให้ภาวะหนี้สินเกษตรกร

กลับยิ่งสูงขึ้น แนวโน้มช่องว่างรายได้จึงยิ่งสูงขึ้น (ผู้จัดการรายวัน, 1 กค. 2546)

ภายใต้ภาวะการณดังกล่าว ปัญหาความอยู่รอดของประชาชนฐานล่าง ทั้งชนบทและเมืองยิ่งซับซ้อนขึ้น สิทธิชุมชนต่อการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนยังเป็นสิ่งที่ห่างไกล แม้ในทางการเมืองจะมีโครงสร้างส่วนอื่นๆ ที่ดูเหมือนจะเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และรับรองสิทธิชุมชนจึงไม่ได้ปฏิบัติ ดังเช่นหลักการในรัฐธรรมนูญเรื่องสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรก็ไม่ได้รับการปฏิบัติ

ด้วยเหตุนี้เอง ช่วงระยะเวลาเพียง 2 ปีภายใต้รัฐบาลทักษิณ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนฐานล่างเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนจึงเข้มข้น และมีแนวโน้มเผชิญหน้ากับรัฐและกลุ่มทุนข้ามชาติมากยิ่งขึ้น

2. พัฒนาการขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชน

เราสามารถจำแนกพัฒนาการ และลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร โดยใช้จุดเปลี่ยนทางนโยบาย และลักษณะการก่อตัว ยุทธศาสตร์ของขบวนการเป็นเกณฑ์ แบ่งได้เป็น 3 ระยะ

1) ขบวนการเคลื่อนไหวก่อนทศวรรษ 2520 เริ่มต้นตั้งแต่บทบาทของประชาสงเคราะห์ร่วมกับชนชั้นนำของรัฐไทย ได้วางแบบแผนโครงสร้างการจัดการป่าเพื่อการพาณิชย์ และการจัดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสิทธิการจัดการทรัพยากร ตลอดจนระบบเศรษฐกิจของชุมชน เกิดปรากฏการณ์ชาวนาไร้ที่ทำกิน การต่อต้านสัมปทานไม้ อันเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรระยะแรกๆ ที่ยังกระจัดกระจาย โดยเรียกร้องสิทธิเข้าถึงทรัพยากรผ่านการเคลื่อนไหวระดับพื้นที่

2) ยุคทศวรรษ 2520-2530 การก่อรูปของขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนเริ่มเห็นเป็นรูปร่างชัดเจน ดังเช่นการคัดค้านสัมปทานไม้และการต่อต้านการอพยพชาวบ้านออกจากป่าจากโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) จนเป็นต้นกำเนิดของของการก่อรูปเครือข่าย สมัชชาต่างๆ เช่น สมัชชาเกษตรกรรรายย่อย, สมัชชาคนจน, สหพันธ์กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น ที่ใช้การผนึกกำลังของผู้ประสบปัญหา ร่วมกันเคลื่อนไหวผลักดันให้รัฐเปลี่ยนนโยบายผ่านยุทธวิธี “การเมืองบนท้องถนน” โดยใช้ฐานคติสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ความก้าวหน้าของขบวนการในชนบทเห็นได้ชัดจากการก่อรูป เชื่อมโยงเครือข่าย และการสร้างชุดข้อเสนอทางนโยบาย เช่น ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน อันเป็นการก้าวข้ามจากการเรียกร้องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือหยุดยั้งโครงการที่มีผลกระทบ โดยทั้งนี้เราจะเริ่มเห็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปเชื่อมโยงประสานเครือข่ายองค์กรชาวบ้านต่างๆ ให้ก่อรูปเป็นขบวนการอย่างชัดเจน

3) ขบวนการเคลื่อนไหวในช่วงทศวรรษ 2540 เกิดจุดเปลี่ยนทางนโยบายและการเมืองครั้งสำคัญซึ่งเป็นทั้งด้านบวกและลบ คือ การก่อเกิดรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่รับรองสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลงานการผลักดันของขบวนการทรัพยากรในชนบท ขณะเดียวกันวิกฤติเศรษฐกิจ และการเพิ่มบทบาทขององค์กรข้ามชาติในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร ทำให้เกิดผลกระทบต่อฐานทรัพยากร และขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนโดยตรง เพราะรัฐได้ถูกผนวกโดยกลุ่มทุนและปรับตัวเข้าสู่โลกาภิวัตน์ ซึ่งสร้างแรงกดดันต่อทรัพยากร ในสถานการณ์ที่ซับซ้อน ประ

เด็นปัญหามีมากขึ้น เครื่องมือในการต่อสู้ของประชาชนกลับน้อยลง แต่กระนั้น ขบวนการประชาชนก็พยายามไต่ระดับการต่อสู้ไปสู่ระดับโลกาภิวัตน์ด้วยเช่นกัน การเคลื่อนไหวของชาวนาในการคัดค้านการค้าเสรี และบทบาทองค์กรข้ามชาติ การปรับตัวอีกด้านหนึ่งของขบวนการทรัพยากรที่เห็นได้ชัดก็คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายข้ามประเด็นปัญหา ข้ามภาคได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการครัวเรือน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวในนามขบวนการประชาชนต่างๆ

ขบวนการเคลื่อนไหวคนจนชนบทในภาคเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็น สหประชาเกษตรกรรายย่อย สหประชาคนจน สหพันธ์กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ หรือ สหพันธ์ประชาชนเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาภาคตะวันออก ยังคงวางเป้าหมายที่การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างนโยบายให้เกิดการรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร สิทธิเกษตรกรในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต และเกิดระบบสถาบันรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ตลอดจนมุ่งให้รัฐเข้ามาหนุนเสริมและปกป้องเกษตรกร มิให้ถูกรุกรานจากทุนโลกาภิวัตน์

หากเทียบเป้าหมายการเรียกร้อง ณ เวลากับในอดีตที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า ขบวนการประชาชนพัฒนาเป้าหมาย และยุทธศาสตร์เชิงซ้อนมากขึ้น โดยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา นั้น ขบวนการชนบทแต่ละกลุ่มกำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกัน สหประชาคนจนมุ่งไปที่การเรียกร้องกดดันรัฐให้ปรับเปลี่ยนนโยบายด้านทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ให้รับรองสิทธิชุมชน อันเป็นปัญหาสำคัญของคนจนชนบทที่ยังมีฐานอิงกับทรัพยากรธรรมชาติ ขณะที่สหประชาเกษตรกรรายย่อยเรียกร้องปัญหานี้สิน ประกันราคาพืชผล และกองทุน

เกษตรกร เพื่อแก้ปัญหาความล้มเหลวของเกษตรกรรายย่อยในระบบตลาด ซึ่ง
น้ำหนักข้อเรียกร้องมิได้มุ่งเปลี่ยนโครงสร้างการจัดการทรัพยากร และได้ตั้ง
คำถามต่อแนวคิดการพัฒนากระแสหลักเท่าใดนัก แต่ขบวนการเหล่านี้ก็เริ่ม
ปรับตัวสู่ทั้งปัญหาทรัพยากรและปัญหาการทำกินด้วยนั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่า
ลัทธิยุทธศาสตร์เชิงเดี่ยวไม่สามารถสร้างพลังขับเคลื่อนของมวลชนได้อย่าง
เพียงพอ ดังนั้นขบวนการในยุคหลังจึงมุ่งสร้างยุทธศาสตร์เชิงซ้อนที่ตอบสนอง
ทั้งชุมชนที่อิงฐานทรัพยากรซึ่งกำลังถูกรัฐและทุนแย่งยึด และเกษตรกรรายย่อย
ที่อิงกับกลไกตลาด

เมื่อพิจารณาถึงการขับเคลื่อนทางนโยบาย ยุทธวิธีการรวมพลัง การ
ชุมนุมเรียกร้องให้มีกลไกร่วมพิจารณาแก้ปัญหาทั้งระดับพื้นที่และนโยบายเริ่ม
เผชิญข้อจำกัด เมื่อรัฐใช้ยุทธวิธีแย่งยึดวาทกรรมทางนโยบายเพื่อ “ประชาชน”
ดังเช่น รัฐบาลทักษิณ ซึ่งได้ปฏิบัติการทางการตลาดเพื่อคนจนหลายประการ
ไม่ว่าจะเป็น กองทุนหมู่บ้าน รักษาโรค 30 บาท การพักชำระหนี้เกษตรกร
และอื่นๆ จนสังคมขนานนามว่าเป็น “รัฐบาลประชานิยม” กระบวนการแย่ง
ยึดวาทกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการผลิตซ้ำวาทกรรมว่าด้วย NGOs
ซึ่งมีนัยของความเป็น “มือที่สาม” “การแทรกแซงจากต่างชาติ” ซึ่งเป็นวาท-
กรรมที่ฝ่ายอนุรักษนิยมผลิตขึ้นเพื่อกีดกันการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้เพื่อ
ทำลายความชอบธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวประชาชน ผลที่เกิดขึ้นคือรัฐ
สามารถขีดวง ล้อมกรอบ ขบวนการเคลื่อนไหวให้แยกขาดจากสาธารณะหรือ
กลายเป็นอันไปจากสังคมไทยได้ เจือปนไขความรุนแรงจึงบังเกิดขึ้นได้โดยมี
สาธารณชนเพิกเฉยหรือสนับสนุน ดังกรณีขบวนการคัดค้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย
ที่รัฐล้อมปราบในปลายเดือนธันวาคม 2545

สถานการณ์เช่นนี้ได้สร้างความยากลำบากของขบวนการเคลื่อนไหว

ภาคชนบท แม้การสร้างยุทธศาสตร์เชิงซ้อนเพื่อขยายฐานมวลชนจะเป็นการปรับตัวด้านหนึ่ง แต่ก็ดูเหมือนจะไม่เพียงพอต่อการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมให้กว้างขึ้นได้ ความเหลื่อมล้ำ กลุ่มเครือข่ายระหว่างบทบาทของขบวนการชาวบ้านกับขบวนการ NGOs ยังเป็นจุดอ่อนที่รัฐหยิบมาใช้โจมตีอย่างได้ผล โจทย์สำคัญ ณ เวลานี้จึงอยู่ที่ขยายพื้นที่ทางสังคม แสวงหาพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ที่หลากหลายโดยเฉพาะกับคนชั้นกลางอย่างไร จะสร้างข้อต่อทางการเมืองที่หลากหลาย และกำหนดยุทธวิธีที่ยืดหยุ่น พลิกไหวตามสถานการณ์ได้อย่างไร จะต่อสู้ทางความรู้แบบไหน โจทย์เหล่านี้จะคลี่คลายได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางการเมือง และภายในขบวนการเคลื่อนไหวเอง

3. กรณีศึกษานโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนในรูปแบบต่างๆ

จากภาพรวมพัฒนาการของรัฐที่มีต่อการกำหนดนโยบายด้านต่างๆ และขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนต่อการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรที่มีพลวัตอย่างเป็นปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อให้เห็นปฏิบัติการทางนโยบายของรัฐ รูปแบบการละเมิดสิทธิชุมชน และขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิมากขึ้น จึงขอยกกรณีศึกษา 3 กรณี ได้แก่ กรณีเขื่อนราชสีห์ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการละเมิดสิทธิชุมชนจากนโยบายการจัดการน้ำของรัฐ อันเชื่อมโยงกับทิศทางการพัฒนาในพื้นที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนอย่างเรื้อรัง กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อันเกิดจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมในภาคใต้ โดยมีบทบาทของกลุ่มทุนเข้ามาผลักดันทางนโยบาย และกรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรกับนโยบายการจัดการป่าของรัฐ นำมาสู่การต่อสู้สิทธิชุมชนที่สะท้อนมิติทางวัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดวิวาทะเรื่อง “คนกับป่า”

กรณีศึกษาฝายราชสีไศล

ชาวชุมชนลุ่มน้ำมูลโดยเฉพาะในเขต อ.ราชสีไศล จ.ศรีสะเกษ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ และ อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด พังพาป่าทามในหลายลักษณะ นับตั้งแต่การทำนาทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์น้ำ การล่าสัตว์ การต้มเกลือ การเก็บผลผลิตตามธรรมชาติ เป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน พื้นที่บริเวณป่าทามก็มีระบบการถือครองและใช้ประโยชน์ที่เป็นที่ยอมรับกันภายในชุมชนรวมทั้งบุคคลภายนอกที่เข้ามาใช้ประโยชน์ มีทั้งที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลหรือครอบครัว กรรมสิทธิ์ของกลุ่มเครือญาติ และที่เป็นสาธารณะสมบัติ โดยกรรมสิทธิ์เหล่านี้มีลักษณะเหลื่อมซ้อนกันไปมา ซึ่งเอื้อต่อชาวชุมชนรวมทั้งบุคคลภายนอกที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ถือครองให้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมได้เรื่อยมา

กระนั้นรูปแบบการใช้ประโยชน์ ลักษณะการถือครอง รวมทั้งลักษณะของทรัพยากรบริเวณป่าทามเหล่านี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงหรือว่าได้รับผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐโดยเฉพาะเขื่อนและถนน ที่แม้จะไม่ได้จำกัดหรือทำลายโอกาส/ทางเลือกในการประกอบอาชีพของชาวชุมชนลงมากนัก แต่ก็ส่งผลให้ป่าทามบริเวณที่น้ำแห้งถาวรถูกบุกเบิกทำลายเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ/พืชเชิงเดี่ยวกันขนานใหญ่ ทั้งยังมีการจับจองครอบครองพื้นที่ป่าทามอย่างถาวรกันมากขึ้นทั้งโดยชาวชุมชนและกลุ่มธุรกิจต่างๆ ที่สำคัญคือเอื้ออำนวยให้บุคคลภายนอกเข้ามาจับจองและใช้ประโยชน์จากป่าทามสะดวกขึ้น สร้างปัญหาทั้งในเชิงนิเวศ ทรัพยากร และความขัดแย้งระหว่างชุมชนไม่น้อย

อย่างไรก็ดี ผลกระทบที่รุนแรงที่สุดเกิดขึ้นเมื่อกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้สร้างฝายราชสีไศลภายใต้โครงการโขง-ชี-มูล เพราะหลังจากที่ฝายราชสีไศลเริ่มกักเก็บน้ำในปี พ.ศ.2536 ชาวชุมชนลุ่มน้ำมูลก็ต้องสูญเสียพื้นที่ทำกินบริเวณป่าทามไปหมดสิ้นเนื่องจากถูกน้ำที่ฝายฯ กักเก็บเอ่อท่วม ขณะที่

นาปีซึ่งอยู่ใกล้ๆ ก็ถูกน้ำท่วมเช่นกัน เนื่องจากไม่มีพื้งดินกั้นน้ำ คุณภาพน้ำเริ่มเสื่อมลง น้ำเน่าเหม็นจากซากใบไม้ อีกทั้งความเค็มจากเกลือใต้ดินแผ่ขยายเป็นเหตุให้นาปีบางแห่งที่อยู่ใกล้ๆ ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ด้วย นอกจากนี้ ปริมาณและชนิดสัตว์น้ำยังลดลงแม้ปริมาณน้ำจะเพิ่มขึ้น ไม่นับรวมปัญหาความขัดแย้งแตกแยกในชุมชนอันสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องคัดค้านการก่อสร้างฝาย และการเรียกร้องค่าชดเชย รวมทั้งประโยชน์ทั้งด้านการเกษตรและการประมง ตามที่กล่าวอ้างก็ไม่เป็นผลแต่อย่างใด

เงื่อนไขที่เอื้อให้การละเมิดสิทธิชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างรุนแรง ประการแรกคือความรู้ความเข้าใจและตัวบทกฎหมายที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องใช้ในการดำเนินโครงการ ที่ละเลยหรือไม่เห็นการใช้ประโยชน์และไม่ยอมรับระบบกรรมสิทธิ์บริเวณป่าทามของชาวชุมชน นับตั้งแต่การวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำที่เน้นเฉพาะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระบบ แต่ละเลยการผลิตภาคยังชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบอื่นๆ ขณะที่รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการโขง-ชี-มูลระบุป่าทามเป็นเพียงป่าละเมาะริมห้วยหรือไม้เล็กที่ไม่มีคุณค่า เพราะคำว่า “ป่าทาม” ไม่เคยเป็นที่รับรู้มาก่อนในวงวิชาการด้านป่าไม้ของไทย ส่วนในแง่กฎหมายป่าทามถูกจัดให้เป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ ไม่สามารถถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ได้ แม้ชาวชุมชนจะครอบครองและใช้ประโยชน์มาหลายชั่วอายุคน เพราะเหตุนี้ การสร้างฝายรายีไศลกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ไร้ประโยชน์ และไม่มีเจ้าของเช่นป่าทามจึงเป็นการเหมาะสมและ “ชอบด้วยกฎหมาย”

กระนั้นก็ดี แม้การละเมิด “สิทธิชุมชน” กรณีฝายรายีไศลจะอาศัยความรู้เชิงเศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ วนศาสตร์ และนิติศาสตร์ ที่ไม่เห็นการใช้ประโยชน์และไม่ยอมรับกรรมสิทธิ์ของชาวชุมชนบริเวณป่าทามเป็นเงื่อนไข

ในชั้นแรก ทว่าล้าพั้งแต่ “ความรู้เชิงวิชาการ” ประการเดียวไม่สามารถผลักดันให้การละเมิดสิทธิชุมชนเกิดขึ้นได้ หากไม่วางอยู่บนโครงสร้าง/ความสัมพันธ์ทางอำนาจและสังคมวัฒนธรรมที่เป็นจริง เพราะความรู้เชิงวิชาการเหล่านี้มีความขัดแย้งแตกต่าง ในด้านหนึ่งคุณค่าของป่าทามกลับได้รับความสำคัญยิ่งในสาขาวิชานิเวศวิทยาที่ชี้ว่าป่าทามมีความสำคัญต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง แม้กระทั่งหน่วยงานรัฐก็มีความแตกต่างกันระหว่างกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานซึ่งเป็นผู้เสนอและดำเนินโครงการฝ่ายรายไศลกับสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผู้จัดสรรงบประมาณในการศึกษาป่าทามในฐานะเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง

เพราะเหตุนี้ รากเหง้าของการละเมิดสิทธิชุมชนกรณีฝ่ายรายไศลจึงอยู่บนโครงสร้าง/ความสัมพันธ์ทางอำนาจระบบราชการ ระบบการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่จะคัดสรรเฉพาะความรู้ที่เอื้อต่อการดำเนินการก่อสร้างโครงการ หากยังเอื้อต่อการบริหารอำนาจการตัดสินใจได้ง่ายผ่านระบบราชการรวมศูนย์และระบบการเมืองแบบตัวแทน การริเริ่มเสนอโครงการกระทำผ่านหน่วยงานรัฐโดยไม่ได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ การตัดสินใจขึ้นอยู่กับคณะรัฐมนตรี ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนในพื้นที่ทราบ มีพิกัดต้องเอ่ยถึงการจัดทำประชาพิจารณ์ ชาวชุมชนส่วนใหญ่รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ ผ่านทางกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งคลาดเคลื่อนจากที่ก่อสร้างจริงอยู่มาก ขณะที่ชาวชุมชนอีกจำนวนไม่น้อยทราบข้อมูลเมื่อโครงการก่อสร้างเสร็จสิ้น ชุมชนมีส่วนร่วมเฉพาะขั้นตอนการขออนุมัติใช้พื้นที่ อีกทั้งยังผ่านหน่วยบริหารของรัฐ ไม่ใช่ “ชุมชนท้องถิ่น” ในความหมายที่ควรจะเป็น

แต่ถึงแม้จะถูกละเมิดสิทธิหลายด้าน ชาวชุมชนลุ่มน้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากฝ่ายรายไศลก็พยายามเคลื่อนไหวเรียกร้อง ตั้งแต่การรวมตัวกันจัด

งานประชุมสัมมนาเกี่ยวกับผลกระทบของฝ่ายฯ ที่จะมีต่อป่าทามและการประกอบอาชีพของชาวชุมชน การจัดตั้งกลุ่มเพื่อเรียกร้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและผลกระทบจากฝ่ายฯ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดระดับกักเก็บน้ำ การกำหนดวิธีการรื้อวัดที่ดินและวิธีการการประเมินความสูญเสีย ฯลฯ การเคลื่อนไหวเรียกร้องค่าชดเชยและการสูญเสียโอกาสผ่านทางกลุ่มต่างๆ ทั้งในส่วนของสมาชิกคนจน สมาชิกเกษตรกรอีสาน สมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน สมาชิกกลุ่มน้ำมูล หรือกระทั่งกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งเดิมสนับสนุนการก่อสร้างฝ่ายฯ และต่อต้านขัดขวางกลุ่มที่เรียกร้องค่าชดเชย ฯลฯ รวมไปถึงการเสนออัตลักษณ์ของชาวชุมชนกลุ่มน้ำมูล เช่น การผลิตสื่อเผยแพร่เรื่องราวและปัญหาของชาวชุมชนเองเพราะไม่ได้รับความสนใจจากสื่อ กระทั่ง “สร้างข่าว” เรียกความสนใจจากสื่อทั้งโดยการเสนอประเด็นหรือพิธีกรรมที่ดูแปลกพิสดารสำหรับชนชั้นกลาง และโดยวิธีการปรีมกฏหมายเช่นการยื่นคำร้องแพ่งทำเนียบรัฐบาลและการยึดขบวนรถไฟ นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวชุมชนก็ยังเน้นมิติของการพยายามปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนให้เท่าเทียมในหลายลักษณะ เช่น การมีส่วนร่วมในคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุดต่างๆ การเจรจาแบบเสมอหน้าและการยึดบริเวณที่รัฐอ้างเป็นกรรมสิทธิ์หรือทรัพย์สินของตน เช่น การสร้างหมู่บ้านในท้องอ่างเก็บน้ำ และข้างทำเนียบรัฐบาล เป็นต้น

อย่างไรก็ดี กระบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือปกป้อง “สิทธิชุมชน” ของชาวชุมชนกลุ่มน้ำมูลก็ต้องประสบปัญหาในแง่ใจเดียวกับที่ถูกละเมิดสิทธิ นับตั้งแต่ระบบราชการที่ส่งผลให้ความพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างเสมอหน้าและเท่าเทียมของชาวชุมชนประสบปัญหามาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการถูกกลดัดส่วนคณะกรรมการฝ่ายชาวชุมชนลง

และเพิ่มจำนวนฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้องขึ้นแทน นอกจากนี้ แม้ชาวชุมชนจะสามารถเรียกร้องข้อเรียกร้องบางข้อเช่น ค่าชดเชยสำเร็จ แต่ในชั้นปฏิบัติยังประสบปัญหาอยู่มาก เพราะดำเนินการผ่านระบบหรือหน่วยงานราชการซึ่งไม่เพียงแต่จะผูกขาด/ปิดกั้น หากยังมีปัญหาด้านประสิทธิภาพการดำเนินงาน และความเป็นเอกภาพในการบริหาร การจะทำให้มติคณะรัฐมนตรีเกิดผลในทางปฏิบัติจึงประสบความยุ่งยากอยู่มาก จนชาวชุมชนต้องรวมตัวเคลื่อนไหวกดดันบริเวณด้านหน้าทำเนียบรัฐบาลหลายครั้ง ซึ่งแม้ข้อเรียกร้องบางข้อจะบรรลุ แต่ระบบราชการอันเป็นส่วนหนึ่งของปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข

การเคลื่อนไหวของชุมชนประสบปัญหาเพิ่มขึ้นเมื่ออยู่ในบริบทความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่จริงในระดับท้องถิ่น เพราะผู้นำทางการเมือง เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่เป็น “แขนขา/หูตา” ของหน่วยราชการมากกว่าจะเป็นตัวแทนของชุมชน โดยมักจะนำลูกบ้านจำนวนมากเคลื่อนไหวคัดค้านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชาวชุมชนที่ได้รับผลกระทบ รวมถึงพันธมิตรเช่น นักพัฒนาเอกชน นักศึกษา และครูในพื้นที่ ซึ่งถูกกำนันผู้ใหญ่บ้านนำลูกบ้านไปร้องเรียนให้ขับไล่ออกนอกพื้นที่เช่นกัน ไม่นับรวมกลุ่มชาวชุมชนที่เป็นฝ่ายเดียวกับ เจ้าหน้าที่รัฐและผู้นำทางการเมืองที่สร้างปัญหาความขัดแย้งแตกแยกขึ้นในชุมชนอย่างมาก

นอกจากนี้ การที่สื่อส่วนใหญ่ตอบสนองต่อความสนใจ ความต้องการ และผลประโยชน์ของกลุ่มลูกค้าหลัก มากกว่าเสนอปัญหาสังคมโดยเฉพาะของคนยากจนเช่น ชาวชุมชนลุ่มน้ำมูล ก็ยิ่งทำให้การเคลื่อนไหวเรียกร้องของคนเหล่านี้ยากลำบากขึ้น เพราะสื่อเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะไม่ช่วยนำเสนอปัญหาของชาวชุมชนให้สังคมได้รับรู้ หรือหากเสนอก็มุ่งเน้นสีสัน ความเร้าใจ หรือความแปลกพิสดารของการเคลื่อนไหวที่ “ขายได้” มากกว่าจะชี้ชวนหรือ

วิเคราะห์ให้เห็นความซับซ้อนเชื่อมโยงของปัญหา ที่สำคัญยังบีบบังคับให้ชาวชุมชนต้องใช้วิธีการหมิ่นเหม่ต่อการผิดกฎหมายต่างๆ เพื่อให้เป็นที่สนใจของสื่อ ที่หลายครั้งกลับส่งผลกระทบต่อการเล่นไหวทึงในเชิงภาพลักษณ์และการขยายเครือข่ายพันธมิตรกับชนชั้นกลางในเมือง

เพราะเหตุนี้ การละเมิด “สิทธิชุมชน” กรณีฝ่ายราชินีไคลจึงยุ่งยากซับซ้อนเกินกว่าจะเข้าใจหรือแก้ไขได้ด้วยแนวคิดสิทธิมนุษยชนตะวันตกเพียงโดดๆ ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพในเนื้อตัว/ร่างกายและทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล สิทธิชุมชนในบริบทสังคมไทยเน้นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมหรือทรัพย์สินของส่วนรวม ที่สำคัญขณะที่สิทธิมนุษยชนตะวันตกสามารถเรียกร้องหรือปกป้องผ่านการบังคับใช้กฎหมายได้ สิทธิชุมชนไม่เป็นที่ยอมรับในระบบนิติศาสตร์ไทย ไม่นับรวมความรู้กระแสหลักอื่นๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางอำนาจรวมทั้งสังคมและเศรษฐกิจ ที่ต่างก็เป็นสาเหตุและเงื่อนไขที่เอื้อให้การละเมิดสิทธิชุมชนเป็นไปได้ทั้งสิ้น ฉะนั้น นอกเหนือจากข้อเรียกร้องเชิงรูปธรรมต่างๆ ที่ชาวชุมชนเสนอผ่านรัฐบาลไปแล้ว การแก้ไขปัญหากลุ่มสิทธิชุมชนกรณีฝ่ายราชินีไคลยังต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ตั้งแต่ระบบการบริหารราชการที่ต้องกระจายอำนาจ และไม่ใชการจัดตั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นที่รวบอำนาจ หากแต่เป็นการสถาปนาหรือยอมรับ “ชุมชนท้องถิ่น” ที่มีเอกเทศในตัวเองระดับหนึ่ง ขณะที่ระบบการเมืองก็ต้องลดลักษณะการเป็นตัวแทนลงและเพิ่มการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้มากขึ้น ส่วนระบบกฎหมายก็จำเป็นต้องยอมรับชุมชนท้องถิ่นว่าเป็นนิติบุคคลประเภทหนึ่ง พร้อมทั้งยอมรับระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เช่นเดียวกับความรู้กระแสหลักต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ ที่ต้องลดการเป็นเทคโนโลยีอำนาจรัฐและเครื่องมือของระบบทุนลง พร้อมกับเปิดพื้นที่ให้กับ

ความรู้และการดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ขณะที่สื่อสารมวลชนก็จำเป็นต้องลดลักษณะการถูกชี้นำโดยตลาดและการเป็นกลไกรัฐ โดยปรับเปลี่ยนฐานะ/บทบาทมาเป็นผู้เสนอปัญหาสังคมเชิงวิเคราะห์และเป็นปากเสียงให้กับคนจนหรือผู้เดือดร้อนโดยเฉพาะจากการใช้อำนาจรัฐ จึงจะสามารถคลี่คลายปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนได้ในที่สุด

กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

นโยบายการพัฒนาของรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลางมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-8 ถึงแม้ว่าโครงสร้างทางการเมืองได้ปรับเปลี่ยนจากรัฐบาลเผด็จการมาเป็นรัฐบาลอำมาตยาธิปไตย และรัฐบาลในยุคการพัฒนาโลกาภิวัตน์ ตลอดจนกระบวนการของประชาชนได้ตื่นตัวและรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายหลากหลายรูปแบบ กระบวนการกำหนดนโยบายและกฎหมายยังรวมศูนย์อยู่ที่บทบาทของภาครัฐ นักการเมือง และกลุ่มทุนซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกัน จะเห็นได้จากกลุ่มทุนท้องถิ่นในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเติบโตจากกลุ่มทุนที่ประกอบกิจการอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร อุตสาหกรรมแปรรูปยาง และพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมก่อสร้าง อุตสาหกรรมเทคโนโลยี ที่ร่วมลงทุนกับกลุ่มทุนระดับชาติและกลุ่มทุนต่างชาติ โดยเฉพาะในมาเลเซีย และมีบทบาทในการผลักดันทิศทางการพัฒนาตามแผนแม่บทพัฒนาภาคใต้

กระบวนการของกลุ่มทุนได้มีสายสัมพันธ์กับภาคราชการ และนักการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติผ่านการเลือกตั้งแบบระบบตัวแทน และใช้กลไกที่มีอยู่เดิมของคณะกรรมการร่วมภาครัฐ-เอกชน (กรอ.) จังหวัด และ กรอ.ระดับชาติ ซึ่งรัฐยอมรับอย่างเป็นทางการโดยกฎหมาย ร่วมกับกลไกของสภาหอ

การค้า สภาอุตสาหกรรม สภาธุรกิจชายแดนภาคใต้ ขบวนการของกลุ่มทุน มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับขบวนการของสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งมีการพัฒนา เป็นกระบวนการสากลขานรับทิศทางการพัฒนาโลกาภิวัตน์ โดยร่วมกับกลุ่ม ทุนข้ามชาติ รัฐต่างชาติ และองค์การการเงินระหว่างประเทศ ขณะเดียวกัน ก็พัฒนาเป็นกระบวนการของท้องถิ่นโดยการหาแนวร่วมกับผู้นำท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่ กลุ่มสื่อมวลชนและภาครัฐ เพื่อหลอมรวมให้มีแนวความคิดในทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี โดยที่กระบวนการกำหนดนโยบายการพัฒนา ยังอยู่ที่ภาครัฐ และกลุ่มทุนเป็นหลักซึ่งเป็น “ความสัมพันธ์แบบโลกา-ภิวัตน์สู่ชุมชน” จึงกล่าวได้ว่าทิศทางการพัฒนาโลกาภิวัตน์เป็นตัวเร่งให้เกิด นโยบายเศรษฐกิจแบบผูกขาด แต่อยู่ในกรอบของการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้นลัทธิการพัฒนานิยม และลัทธิบริโภคนิยมทั้งในอดีตและ ในยุคโลกาภิวัตน์เป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในการสร้างวาทกรรมและ แนวคิดการพัฒนาโดยรัฐชาติและกลุ่มทุนท้องถิ่นและทุนข้ามชาติ เพื่อสร้าง อำนาจการครอบงำอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจเสรี และพฤติกรรมการดำรงชีวิต โดยกำหนดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คุณค่า และอำนาจขึ้นมาใหม่เข้าแทน ที่สิ่งเก่า โดยทำลายอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของ ชุมชน ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิทางการเมือง และสิทธิทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามภายใต้สถานการณ์การละเมิดสิทธิของชุมชนอย่างยาวนานได้ส่งผลด้านบวกให้แก่ชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะเป็น พหุสังคมประชาธิปไตย กระบวนการทางการเมืองและสังคมระหว่างการผลิต ศูนย์อำนาจในการตัดสินใจที่โครงสร้างส่วนบนกับโครงสร้างส่วนล่างของชุมชน

ในห้องถิ่นมีทั้งลักษณะซ้อนทับร่วมกัน ขณะเดียวกันมีช่องว่างความเป็นอิสระ และยืดหยุ่นต่อการจัดการปัญหา ทั้งนี้เพราะโครงสร้างของวัฒนธรรมชุมชน ห้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายและมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและพี่น้องยังดำรงอยู่ ลักษณะเฉพาะตนของสังคมไทยดังกล่าวได้ทำให้ขบวนการของชุมชน ห้องถิ่นมีพัฒนาการการเติบโตบนพื้นฐานของปัญหาปากท้องที่ได้รับผลกระทบจากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน ที่มีสาเหตุมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ประกอบกับการได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากการถ่ายทอดของชุมชน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายนอก ชุมชนซึ่งเปิดโลกทัศน์ของชุมชนให้กว้างยิ่งขึ้น จึงทำให้มีการปะทะทางอุดมการณ์ แนวความคิด ค่านิยมที่แตกต่างกัน และมีผลให้เกิดการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการพัฒนาต่างๆ อย่างหลากหลาย จากการสังเคราะห์ข้อมูลนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญให้ชาวบ้านและชุมชนตระหนักว่าตนเองถูกละเมิดสิทธิจากนโยบายการพัฒนาของรัฐอย่างไร ดังเช่นกรณีการรวมกลุ่มของสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา การรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์

การรวมกลุ่มในหลายรูปแบบ แสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาที่ต้านทานกับทิศทางการพัฒนาของรัฐ การรวมกลุ่มจึงเริ่มต้นมาจากการตระหนักถึงฐานทรัพยากรที่ยังมีอยู่ควรที่จะได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม โดยเริ่มต้นจากการสร้างฐานของกลุ่มที่มาจากสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง กลุ่ม และเครือข่ายภายในและภายนอกหมู่บ้าน การสร้างกลุ่ม เครือข่าย ชมรม หรือสมาพันธ์ จึงเป็นรูปแบบที่มีการร้อยรัดจากกลุ่มอาชีพเดียวกันไปสู่กลุ่มต่างอาชีพต่างพื้นที่ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เพื่อสร้างเป็นขบวนการของ “ชุมชนท้องถิ่น” ที่ต่อสู้และต้าน

ทานกับทิศทางการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ขณะเดียวกันก็
มีเป้าหมายเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคม ซึ่งเรียกว่า “เป็นความสัมพันธ์แบบชุมชนสู่โลกาภิวัตน์”

กรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร

กระแสกดดันจากกรมป่าไม้ นักวิชาการป่าไม้ ให้ย้ายกะเหรี่ยงออกจาก
ทุ่งใหญ่ เริ่มมีมาตั้งแต่ปี 2532-2533 ภายหลังการคัดค้านเขื่อนน้ำโจน หน่วย
งานราชการ และองค์กรสิ่งแวดล้อม ได้สถาปนาว่าทกรรมนิเวศวิทยาตะวันตก
เหนือพื้นที่ทุ่งใหญ่ โดยปฏิเสธความชอบธรรมต่อการดำรงอยู่ของชุมชน
กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ออย่างสิ้นเชิง

แต่ผลพวงจากการต่อสู้เขื่อนน้ำโจนเช่นกัน ที่ทำให้ราชการบางส่วน และ
กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่เห็นความสำคัญของชุมชนกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่ฯ
ทั้งในเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความลึกซึ้งในการอยู่กับธรรมชาติ
อย่างสมดุล และบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ฯ
ในการปกป้องผืนป่าของตน กลุ่มองค์กรเอกชน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ใน
ช่วงนั้น 2533-2537 ก็ได้เชื่อมต่อกัน สนับสนุนให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีสิทธิอันชอบ
ธรรมต่อการจัดการป่า และการธำรงวัฒนธรรมของตนเอง ปฏิบัติการช่วงชิง
วาทกรรมเพื่อฟื้นคืนอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงจึงเกิดขึ้น

ชุมชนกะเหรี่ยงตลอดทุ่งใหญ่ 13 หมู่บ้าน ได้มาร่วมกันจัดพิธีทำบุญ
ข้าวใหม่ อันเป็นประเพณีประจำปี ซึ่งแต่ดั้งเดิมเป็นที่รับรู้เฉพาะในชุมชน ให้
กลายเป็นเวทีสาธารณะ เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงต่อคนภาย
นอก โดยประสานกับกลุ่มท้องถิ่นในจังหวัด กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ สื่อมวลชน
ข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน นั่นเป็นครั้งแรกและครั้งสำคัญที่ชุมชนกะเหรี่ยง

ทุ่งใหญ่ได้ปฏิบัติการนิยามความเป็นกะเหรี่ยงเสียใหม่ หลังจากที่ถูกกลบเลือนด้วยวาทกรรม “ชาวเขา” ซึ่งมีสถานะแค่คนชายขอบ การเผยโฉมผ่านรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี การทำมาหากิน ภูมิปัญญาต่อผืนป่า สายน้ำ และสัตว์ป่า เป็นปฏิบัติสร้างคำนิยามให้พื้นที่ทุ่งใหญ่เป็นดินแดน “ศักดิ์สิทธิ์” หรือภาษากะเหรี่ยงว่า “ซ่งโปแตะ” อันสะท้อนถึงสิทธิของคนกะเหรี่ยงต่อพื้นที่และวัฒนธรรมให้สาธารณะได้รับรู้ ยอมรับ ภาพของพื้นที่ทุ่งใหญ่ จึงไม่ได้เป็นแค่ดินแดน “สิงห์สารถี” ที่นักวิชาการป่าไม้สร้างขึ้น และไม่ได้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าของกรมป่าไม้ที่หวงสิทธิอำนาจในการจัดการตามลำพัง แต่เป็นดินแดนแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเก่าแก่ของชนพื้นเมือง ทำให้ภาพของทุ่งใหญ่ฯ แตกต่างจากห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าโดยรัฐ และชนชั้นกลางอย่างเห็นได้ชัด

แม้ทุ่งใหญ่ฯ จะเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ แต่อัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ทำให้คณะกรรมการมรดกโลกไม่สามารถปฏิเสธตัวตนการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยงได้เช่นกัน เพราะด้วยถิ่นฐานอันเก่าแก่ของบรรพบุรุษ ตลอดจนระบบวิถีประเพณีที่สอดคล้องกับธรรมชาติเอง

ระบบไร่หมุนเวียน ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ที่ได้สื่อสารสู่สาธารณะเป็นแม่แบบสำคัญที่ทำให้ภาพของไร่หมุนเวียน แตกต่างจาก “ไร่เลื่อนลอย” ที่ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายป่าอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะอธิบายด้วยระบบนิเวศวิทยาแบบตะวันตก ทั้งระบบอุทกศาสตร์ ชีววิทยาพันธุ์พืช และสัตว์ป่า หรือชาติพันธุ์นิเวศของชุมชนเอง

ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่ย่นักที่กรมป่าไม้ นักวนศาสตร์ ตลอดจนองค์กรสิ่งแวดล้อม จะใช้วาทกรรม “ชาวเขา” วาทกรรมการพัฒนา บริโภคนิยม มาเป็นเครื่องมือในการขจัดชุมชนกะเหรี่ยงออกจากทุ่งใหญ่ได้ เหมือนเช่นที่กระทำ

ต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ดังเห็นได้จากความพยายามของกรมป่าไม้ตั้งแต่ปี 2535 ที่พยายามจะอพยพชาวกะเหรี่ยงออกจากป่า ด้วยข้อกล่าวอ้างเรื่องการทำลายป่า แต่ชุมชนกะเหรี่ยงเอง สื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน ต่างก็ได้โต้แย้งโดยอาศัยจุดแข็งทางวัฒนธรรม และสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงมาเป็นตัวอธิบาย

ปฏิบัติการสื่อสาร สร้างวาทกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง นอกจากจะใช้วิถีชีวิตเป็นตัวสื่อแล้ว ยังใช้แผนที่ โมเดล โดยการสนับสนุนของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ เป็นเครื่องมือเช่นกัน ขณะที่หน่วยงานรัฐใช้แผนที่ โมเดล มาเป็นตัวอธิบายว่าชาวบ้านทำลายป่า ขยายพื้นที่ไร่ โดยกำหนดจุดการทำไร่ในแต่ละปีลงบนแผนที่ ด้วยความที่ไม่เข้าใจว่าระบบไร่ของชาวบ้านหมุนเวียนสลับเปลี่ยน ดังนั้นเองชาวบ้านร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ก็ใช้แผนที่เช่นกันในการอธิบายต่อรัฐและสังคม ระบบการหมุนเวียนของไร่ในแต่ละปี จำแนกด้วยสีต่างกัน ก็กำหนดบนแผนที่ วิถีทำไร่หมุนเวียนตามประเพณี จึงได้ถูกแปลรหัสสู่แผนที่ อันเป็นเครื่องมือภูมิศาสตร์ที่สื่อสารด้วยการสร้างภาพจำลอง ภาษาแผนที่ วิธีการอธิบายแบบเหตุผล จึงเป็นเครื่องมือที่ชุมชนกะเหรี่ยงใช้สื่อสารเพื่อให้สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงได้รับการยอมรับจากสาธารณะ นอกเหนือจากวิถีทำมาหากิน ประวัติศาสตร์บอกเล่า คำสั่งสอนบรรพชน

ในอีกด้านหนึ่งขบวนการประชาสังคม ก็ช่วยกันรื้อความชอบธรรมของกรมป่าไม้ในการผูกขาดจัดการป่า เช่น การติดตามตรวจสอบการตัดไม้ทำลายป่าในทุ่งใหญ่ ซึ่งมาจากความไร้ประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ การยึดพื้นที่สาธารณะ โดยสร้างวาทกรรม และการเคลื่อนไหวต่อสู้กับกระบวนการทุนนิเวศวิทยาตะวันตก และระบบรวมศูนย์อำนาจของกรมป่าไม้

แต่อย่างไรก็ตาม วาทกรรมแบบนิเวศวิทยากระแสหลักที่กรมป่าไม้ และ

นักวิทยาศาสตร์ยี่สิบเก้า ก็ยังมีฐานะเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ที่ทรงพลังในการ กีดกันวาทกรรมชาติพันธุ์นิเวศของชุมชนกะเหรี่ยง รัฐก็ยังมีเครื่องมืออื่นๆ อีก มากมายที่จะหยิบใช้ ปฏิบัติการโต้กลับของฝ่ายรัฐ ดำเนินไปอย่างแยบคาย ในกระแสการต่อสู้ทางวาทกรรมด้านการอนุรักษ์ป่า กรมป่าไม้ ปรับยุทธวิธี การต่อสู้ ในด้านหนึ่งดำเนินการกดดันในพื้นที่ ไม่ให้ชาวกะเหรี่ยงทำไร่หมุน เวียนได้ตามประเพณี จนประสบปัญหาความเดือดร้อน อีกด้านหนึ่งแทนที่ผลักดันย้ายกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ฯ ทั้งหมด โดยใช้ข้อกล่าวอ้างว่าทำลายป่าแบบเดิม ก็เลือกวิธีการขจัดพื้นที่ที่อยู่ชายขอบเป็นจุดๆ เช่น การเตรียมอพยพชาวบ้าน จะคือ การเตรียมกันพื้นที่บ้านจะแก ออกจากเขตทุ่งใหญ่ฯ โดยใช้มาตรการ ทางกฎหมาย และข้อกล่าวอ้างเรื่องการทำลายป่าเป็นที่ๆ ซึ่งเป็นการหลบ กระแสการต่อสู้ทางวาทกรรมในทางสาธารณะ เพื่อให้ง่ายต่อการใช้อำนาจเข้า ปฏิบัติการได้

การโยกปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคง บริโภคนิยม และอื่นๆ ตลอดจนการใช้กลไกทางอำนาจต่างๆ การรุกของรัฐและทุน ในด้านการปฏิบัติ การ ลำพังชุมชนกะเหรี่ยงเฉพาะทุ่งใหญ่ฯ ที่ถูกแทรกแซงอย่างหนัก ก็ยากที่ จะต่อต้านการรุกรานจากนโยบาย กลไกของรัฐ ตลอดจนกลุ่มทุนที่อาศัยช่องว่างจาก นโยบายของรัฐโหมรุกเข้ามาทุกขณะการผนึกกำลัง สร้างเครือข่ายที่มากกว่า ขอบเขตเดิม มีความสำคัญยิ่งต่อการพิทักษ์สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ฯ

กระนั้นก็ตาม แม้หน่วยราชการเหล่านี้จะมีเป้าหมายการทำงานที่แตก ต่างกัน แต่ทั้งหมดกลับส่งผลเดือดร้อนต่อชุมชนกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์ อื่นๆ ร่วมกันทั้งสิ้น เพราะไม่ว่าระบบคิด วัฒนธรรมของหน่วยงานไหน ตลอด จนกลุ่มทุนเอกชนใด ต่างก็ไม่มีพื้นที่ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น หรือการมีส่วนร่วมจาก ประชาชนอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ที่ถูกมองว่า

เป็น “ชาวเขา” ที่อาจจะไม่ใช่คนไทย มีสถานะไม่แน่นอน อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคง การทำลายป่า และปัญหานานับชนิด ดังนั้นเอง การจัดการป่าของกรมป่าไม้ก็มุ่งที่จะกีดกันชุมชนออกจากป่า การจัดระเบียบตามแนวชายแดน ก็มุ่งที่จะใช้กลุ่มชาติพันธุ์เป็นเบ้าในสถานการณ์ความมั่นคง การพัฒนา ก็มุ่งที่จะครอบงำวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ชุมชนกะเหรี่ยงในแถบตะวันตก โดยเฉพาะทุ่งใหญ่ ได้เผชิญกับกระบวนการทัศน์ นโยบาย และกลไกของรัฐและทุนที่ทำลายฐานทรัพยากร การทำมาหากิน ระบบวัฒนธรรมความเชื่อ ซึ่งทั้งสองประการนี้คือรากฐานความเป็นตัวตนของคนกะเหรี่ยงที่นี่ กระบวนการต่อสู้เรื่องสิทธิจึงเกิดขึ้น โดยอาศัยฐานทางวัฒนธรรม เพื่อฟื้นสำนึก คัดค้าน หรืออัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงให้มีพลังต่อสู้กับนโยบายและกลไกที่มากกระทบ สถานภาพแห่งสิทธิชุมชน จึงวางอยู่บนหลักการสิทธิต่อการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรตามประเพณี สิทธิในถิ่นฐานบรรพชน สิทธิต่อการจัดการทางสังคมตนเอง และสิทธิในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ โดยมีกลุ่มองค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน และเครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตก ได้ร่วมเคลื่อนไหวปกป้องสิทธิชุมชนของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ แม้จะด้วยเป้าหมาย แนวทางที่แตกต่างกัน

ท้ายที่สุด ความอยู่รอดของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ก็ขึ้นอยู่กับการผนึกกำลังของชุมชนเอง สร้างเสริม รื้อฟื้นฐานวัฒนธรรม ประเพณี และประสานกับขบวนการภาคประชาชนในทุกระดับ ในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง นโยบาย กฎหมายของรัฐ ให้เป็นไปตามหลักการแห่งรัฐธรรมนูญ ที่ได้รับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และมุ่งเน้นยุทธศาสตร์เชิงรุก เพื่อสถาปนาสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ทั้งด้านภูมิรัฐต่อระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรฐานวัฒนธรรม ประเพณี ให้เป็นสถาบันทางสังคม ที่เข้มแข็งในการพัฒนา-

ตนเองอย่างยั่งยืน

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน นับแต่วิกฤติเศรษฐกิจจนถึงเวลานี้ ได้พัฒนาปรับตัวกับเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมที่ซับซ้อนขึ้น มีการกำหนดยุทธศาสตร์การต่อสู้ที่หลากหลาย เชิงซ้อนมากขึ้น และมุ่งเน้นจุดเชื่อมต่อระหว่างการเมืองในระบบกับการเมืองภาคประชาชนผ่านรัฐธรรมนูญ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง นโยบาย

ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า รัฐบาลชุดปัจจุบันที่อ้างความเป็น “ประชานิยม” ได้นั้น เกิดจากการหยิบยืม ฉกฉวยวาทกรรม องค์ความรู้จากภาคประชาชน ไปปรับแต่งให้เข้ากับระบบอำนาจของตน แม้จะดูเหมือนฝ่ายประชาชนจะเสียผลประโยชน์ในการแย่งยึดพื้นที่ทางสังคม อันทำให้เกิดภาวะชะงักงันในการปรับนโยบายก็ตาม แต่กระนั้นการที่รัฐอ้างอิงวาทกรรมประชาชนในการเผยแพร่นโยบาย ก็สะท้อนการยกระดับวาทกรรมของภาคประชาชนให้มีพื้นที่การต่อสู้ที่กว้างขึ้น ผ่านชุดวาทกรรม การปะทะประสานทางความรู้ ทฤษฎีระหว่างแนวคิดประชานิยมที่มีฐานะแผนการตลาดของรัฐ กับประชานิยมจากขบวนการทางสังคมที่เข้มข้น ได้แก่ การปะทะแนวคิดระหว่างแนวแปลทรีพียสันเป็นทุน กับแนวคิดปฏิรูปทรัพยากรบนฐานสิทธิชุมชนเพื่อความมั่นคงทางสังคม กองทุนหมู่บ้าน กับกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร รักษาโรค 30 บาท กับการสร้างสวัสดิการทางสังคม เป็นต้น

จุดร่วมที่เชื่อมโยงขบวนการประชาชนทุกกลุ่ม ณ เวลานี้ คือ การยกระดับสถานภาพสิทธิประชาชน สิทธิชุมชนในเชิงนโยบายทุกมิติ โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างการเมืองในระบบที่ยังถูกกำกับด้วยทุนข้ามชาติ

ทุนชาติ ราชการ และการเมืองภาคประชาชนที่ผลักดันให้เกิดโครงสร้าง กลไก ใหม่เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนมากยิ่งขึ้น แม้ว่าขณะนี้การปฏิบัติการ ภายใต้รัฐธรรมนูญจะยังไม่คืบหน้าเท่าที่ควร เพราะระบบราชการที่คุ่มอำนาจ อยู่เพิกเฉย แต่การใช้รัฐธรรมนูญเพื่อสร้างกระบวนการประชาธิปไตยเข้มข้น ของภาคประชาชนก็ยังดำเนินอย่างต่อเนื่อง

พื้นที่การต่อสู้ที่เข้มข้น ณ เวลานี้คือ พื้นที่ทางสังคมเพื่อแย่งชิงความชอบธรรมของการเคลื่อนไหว รัฐรุกด้วยการใช้นโยบายประชานิยมทางการเมือง ตลาด และสหกรณ์ บิดเบือนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนโดยใช้วาทกรรมว่า ด้วย “เสียงส่วนใหญ่” ที่รัฐสามารถกำกับได้ และผลานด้วยวาทกรรม “มือที่สาม” จากต่างชาติ เพื่อล้อมกรอบการเคลื่อนไหว จุดยุทธศาสตร์ของขบวนการประชาชนเวลานี้ นอกจากการเชื่อมร้อยขบวนการต่างๆ ให้เกิดอำนาจต่อรองที่เข้มแข็งขึ้นแล้ว ก็ละเลยไม่ได้กับการต่อสู้ในพื้นที่ทางสังคมให้ภาคสาธารณะ คนชั้นกลางเข้าใจ ยอมรับถึงขบวนการประชาชนทั้งหลายว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มิใช่ “เป็นอื่น” ที่เข้าใจไม่ได้ และเป็นการต่อสู้ก้าวข้ามฐานชนชั้น เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาของสังคมโดยรวม เพื่อประโยชน์ของคนชั้นกลางด้วยเช่นกัน อันเป็นแนวทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เจื่อนไซที่จะเกิดการยกระดับของขบวนการได้ ต้องเน้นหนักที่ปฏิบัติการทางความรู้ การจัดการความรู้ในแต่ละขบวนการให้เกิดการสรุปทบทวน และแลกเปลี่ยนบทเรียนระหว่างกันอย่างเข้มข้น การพัฒนาเครือข่ายเชิงคุณภาพ การจัดรูปขบวนเคลื่อนไหวที่หลากหลาย การสร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ที่หลากหลายกลุ่ม โดยยกระดับประเด็นการต่อสู้ให้เป็นประเด็นของสังคมวงกว้างขึ้น พร้อมกับความสามารถในการประเมินวัฒนธรรมอำนาจที่แฝงฝังในสังคมไทย ได้อย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างพื้นที่การต่อสู้ทางวัฒนธรรมการเมืองให้รองรับวิคิด

การเคลื่อนไหว ตัวตนของขบวนการประชาชนให้ได้ในท้ายที่สุด

จากภาพรวมทางนโยบายและขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชน เมื่อได้วิเคราะห์กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี ได้ช่วยทำให้เข้าใจมากขึ้นว่า การเรียกร้องสิทธิชุมชนไม่ใช่การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นให้สอดคล้องกับโครงสร้างส่วนบน แต่เป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นที่เท่าเทียมและเป็นธรรม ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโครงสร้างส่วนบนที่ให้อำนาจแก่รัฐและกลุ่มทุน เพื่อคลี่คลายปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนได้ในระยะยาว

การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อรับรองสิทธิชุมชน จะต้องดำเนินการในหลายระดับ

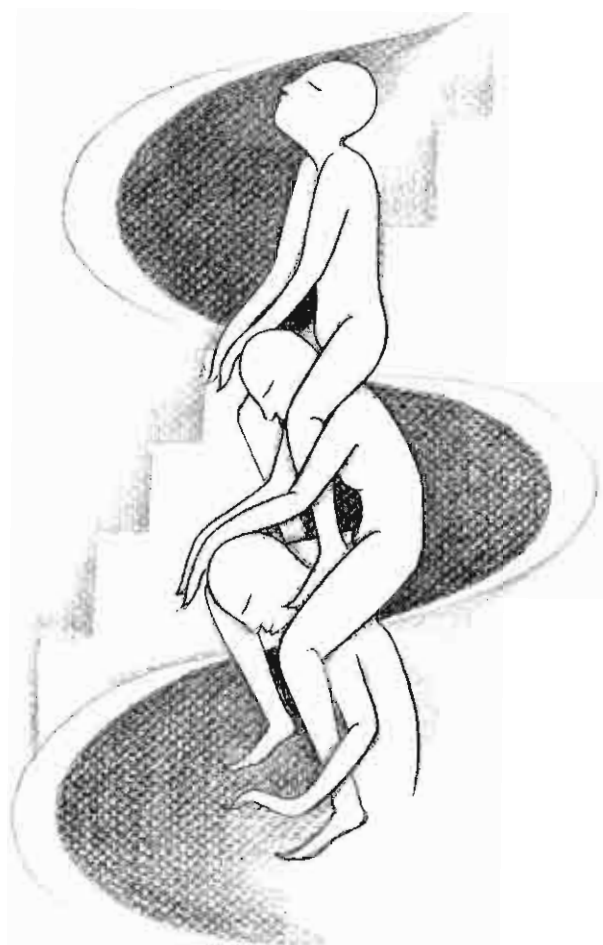
1. ในเชิงโครงสร้างโดยการปรับระบบนโยบาย กฎหมายใหม่ กระบวนการยุติธรรม และอื่นๆ ให้เกิดการกระจายอำนาจทางการเมือง การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ และสังคม สามารถรองรับความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรม ยอมรับสิทธิชุมชนตามประเพณีและวิถีชีวิตของตนเองในทุกด้าน
2. การสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้กับชุมชนท้องถิ่น เพื่อการสื่อสารระหว่างชุมชนต่างๆ ในหลายรูปแบบ และถูกพัฒนาไปตามความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายญาติพี่น้อง เครือข่ายของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เครือข่ายพัฒนาอาชีพ หรือเครือข่ายทางภูมิณีเวกที่ต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน การรวมกลุ่มดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเชื่อมประสานกับกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า และจะเข้าแทนที่การเมืองในระบบรัฐสภา
3. การพัฒนาและสร้างความรู้จากท้องถิ่น ทั้งในมิติเินเวศ วัฒนธรรม

เศรษฐกิจ สังคมของชุมชน และสื่อสารความรู้เหล่านั้นสู่ชุมชน จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้สิทธิชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น และสามารถต้านทานและรุกรกระบวนการโลกาภิวัตน์ ขบวนการสิทธิชุมชนจะถูกพัฒนาไปสู่กระบวนการกำหนดนโยบายแทนที่กลไกรัฐ และกลุ่มทุน ซึ่งเรียกว่า “ความสัมพันธ์แบบชุมชนสู่โลกาภิวัตน์”

ดังนั้น “สิทธิชุมชน” ในทิศทางการพัฒนาโลกาภิวัตน์ จึงไม่สามารถกำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่แน่นอน และตำแหน่งแห่งสิทธิหน้าที่ด้านใดด้านหนึ่งและตายตัว ลักษณะสิทธิชุมชนต้องครอบคลุมอย่างเชื่อมโยงโดยมีฐานของความเป็นธรรมและความยั่งยืน และมีการเคลื่อนไหวเพื่อเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่หลากหลายจากระดับเล็กสู่ระดับใหญ่ เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน

โจทย์การศึกษาขึ้นไป ควรจะมองไปถึง กระบวนการพัฒนาสิทธิชุมชน จากระบบนิติศาสตร์ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการและยุทธศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชน ตลอดจนสร้างความเชื่อมโยงระหว่างภาคประชาสังคมกับขบวนการรากหญ้าเพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ เพื่อเป็นแนวทางการเสริมสร้างระบบ “สิทธิชุมชน” ให้เป็นระบบสถาบันที่เข้มแข็งในที่สุด

เอเชียวิถีกับสิทธิมนุษยชนไทย อินเดียและจีนเป็นฐานใหญ่ทางวัฒนธรรม
สร้างฐานคิด เคารพระบบวรรณะและชนชั้น ทุกๆ คนจะเท่าเทียมกันนั้นไม่มี
แม้พระพุทธศาสนาจะอุบัติ ประกาศความเสมอภาค เป็นวิถี
แต่ฐานคิดวัฒนธรรมหลักนั้นยังมี เกรอะกรังไปทุกที่ทั้งเอเชีย

เอเชียวิถีกับสิทธิมนุษยชนไทย บนรากฐานวัฒนธรรม

วรศักดิ์ มหัทธโนบล
และคณะ

ความเป็นมา

คำว่า “เอเชียวิถี” (Asian Way) ถือเป็นคำที่ถูกนำมาพูดถึงอย่างแพร่หลายก่อนและหลังการสิ้นสุดลงของสงครามเย็นไม่นาน บางครั้งก็ใช้คำว่า “ค่านิยมเอเชีย” (Asian Value) การยกคำๆ นี้ขึ้นมาล่าวถึงนั้น โดยมากเป็นไปเพื่อต้องการอธิบายว่า การที่สังคมการเมืองหนึ่งใดไม่อาจสร้างระบอบประชาธิปไตยหรือหลักประกันทางด้านสิทธิมนุษยชนได้นั้น ก็เพราะสังคมนั้นมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากตะวันตก รากฐานที่ว่านี้มีตั้งแต่พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หลักคิดทางจริยธรรมที่สังคมนั้นยึดถือปฏิบัติจารีตประเพณี รูปแบบการดำเนินชีวิตในสังคม รวมตลอดจนการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาด้านต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะของสังคมนั้นๆ เป็นต้น

ประเด็นอธิบายเพื่อนำมาใช้อ้างอิงนี้มักจะออกมาเป็น 2 นัย นัยแรกอธิบายว่ารากฐานดังกล่าวได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมนั้นจนยากที่จะเปลี่ยนแปลง

ฉะนั้น หากจะรับเอาหลักคิดทางการเมืองของตะวันตกมาใช้ก็หมายความว่า สังคมนั้นจะต้องรื้อรากฐานเดิมที่ตนยึดถือปฏิบัติมาช้านานจนตกผลึกเป็นค่านิยมนั้นไปด้วย ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่จะกระทำได้ง่ายนัก อีกนัยหนึ่ง อธิบายว่ารากฐานดังกล่าวแม้จะถูกปลุกฝังมาแต่โบราณกาล แต่ก็มีหลายๆ ส่วนที่เป็นข้อดี และไม่ได้ล้าสมัยไปตามกาลเวลา อีกทั้งยังคงนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีแม้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะหลายส่วนของรากฐานที่ว่าไม่มีข้อดีหรืออาจจะดีมากกว่ารากฐานในเรื่องเดียวกันของตะวันตกด้วยซ้ำไป

ด้วยการอธิบายอ้างอิงเช่นนั้น ผู้นำของบางสังคม (ประเทศ) จึงเสนอทางออกว่า การที่จะให้สังคมของตนมีประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนดังสังคมตะวันตกนั้น จึงไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องที่จะต้องใช้เวลาเท่านั้น หากแต่การมุ่งไปสู่หนทางที่ว่ายังจะต้องไม่ละทิ้งรากฐานเดิมของตนไปด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้นำของสังคมเหล่านี้ (เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ จีน เป็นต้น) จึงประกาศที่จะพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองตามแนวทางของตนอย่างอิสระ และอิงกับรากฐานวัฒนธรรมเดิมของตนควบคู่กันไปด้วย แล้วเรียกการพัฒนาที่ว่านี้ว่า “เอเชียวิถี”

ประเด็นคำถามก็คือว่า หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว การอธิบายอ้างอิงรากฐานเดิมเช่นนั้นนับว่ามีเหตุผลและเป็นความจริงอยู่ไม่น้อย เพราะหากศึกษาถึงแนวความคิดที่สังคมเหล่านี้ยึดถือปฏิบัติมาช้านานไม่ว่าจะเป็นพุทธ ขงจื๊อ ยินดู (พราหมณ์) หรืออิสลาม ต่างเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ว่าเป็นแนวความคิดที่มีคุณค่าโดยตัวของมันเองอยู่ และถึงแม้จะมีบางส่วนที่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปและมีความซับซ้อนขึ้นก็ตาม ก็ไม่ใช่เหตุผลที่มาหักทำลายแนวความคิดเหล่านั้นลงไป แต่ที่เป็นปัญหาก็คือว่า แม้จะเป็นการอธิบายอ้างอิงที่มีเหตุผลที่ฟังขึ้นก็ตาม แต่สิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นควบคู่กันอยู่เสมอก็คือ

การที่การเมืองของสังคมเหล่านี้ยังมีการใช้อำนาจในลักษณะที่เป็นอำนาจนิยม ซึ่งก็คือ ยังคงมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนให้เห็น และเป็นการละเมิดที่เกิดขึ้น ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองทั้งที่เป็นประชาธิปไตยและไม่ได้เป็น ทั้งนี้ยังมี ด้เน้นการใช้กฎหมายที่มีบทลงโทษอันรุนแรง

ความลึกลับขัดแย้งกันระหว่างรากฐานวัฒนธรรมที่ยังมีข้อดี กับระบบ การเมืองที่ยังมีลักษณะอำนาจนิยมนี้เอง ที่ทำให้เกิดประเด็นที่น่าศึกษาว่า ที่มาของรากฐานนั้นมีความเป็นมาอย่างไร และเหตุใดข้อดีของรากฐานนี้จึงไม่ อาจเอื้อให้เกิดข้อดีทางการเมืองที่ปราศจากซึ่งการใช้อำนาจนิยมไปได้ เหตุตั้งนั้น การศึกษาในที่นี้จึงเริ่มต้นจากการแสวงหาที่มาของรากฐานที่ว่านั้น โดยเลือก เฉพาะเจาะจงกับรากฐานที่ดำรงอยู่เป็นกระแสหลักในสังคมไทย ซึ่งก็คือกระแส ที่มาจากอินเดียและจีนในเชิงภาพรวม จากนั้นจึงกล่าวเป็นการเฉพาะเจาะจง ถึงพัฒนาการโดยทั่วไปของสังคมไทย และความแตกต่างเชิงเปรียบเทียบกับ รากฐานเดียวกันนี้ของตะวันตก ทั้งนี้โดยปิดท้ายด้วยการอธิบายถึงประเด็นทาง ด้านสิทธิ (ภายใต้รากฐานดังกล่าว) ภายหลังจากที่สังคมไทยได้เข้าสู่ยุคสมัย ใหม่ พร้อมกับเสนอเกณฑ์บางประการในการพิจารณาประเด็นสิทธิอันพึง ประสงค์ของสังคมไทย หรือที่เรียกในที่นี้ว่า “สิทธิมนุษยชนสยาม”

จากนี้จะเป็นการสรุปประเด็นจากที่กล่าวมาภายใต้หัวข้อเรื่อง “เอเชีย วิถีกับสิทธิมนุษยชนไทยบนรากฐานวัฒนธรรม” โดยแยกประเด็นออกตามตัว บทที่ได้ศึกษามา (ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 5 บท) ออกเป็น 5 ประเด็นด้วยกัน หลังจาก นั้นจะปิดท้ายด้วยการสังเคราะห์อีกครั้งหนึ่งเป็นการต่างหากออกไป โดยการ สังเคราะห์นั้นถือเป็นมุมมองที่เกิดขึ้นใหม่หลังจากการศึกษาตามหัวข้อดังกล่าว ได้สิ้นสุดลงไปแล้วนานนับปี ซึ่งในระหว่างนั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ สถานการณ์โลกไปอย่างขนานใหญ่ อย่างเช่น เหตุการณ์ 11 กันยายน 2001

บทบาทจักรวรรดิของสหรัฐอเมริกา หรือการถล่มตัวเข้าสู่เวทีเศรษฐกิจโลกของ
จีนและอินเดีย เป็นต้น

รากฐานวัฒนธรรมตะวันออก: ศึกษากรณีจีนและอินเดีย

การศึกษารากฐานวัฒนธรรมตะวันออกในกระแสดินแดนและจีนนี้ เป็น
ไปโดยสมมติฐานที่ว่า สังคมไทยแม้จะมีความคิดความเชื่อในเรื่องผีสาทเทวดา
มาช้านานแล้วก็ตาม แต่กล่าวในแง่ความคิดที่มีอิทธิพลครอบคลุมอยู่เป็นระยะ
เวลายาวนานแล้ว นับว่าความคิดจากอารยธรรมอินเดียและจีนมีบทบาทและ
พัฒนาการที่ค่อนข้างสูงกว่าแนวคิดอื่นๆ

ส่วนแนวทางในการศึกษานั้น ในที่นี้ได้เลือกที่จะเริ่มต้นด้วยการย้อนกลับ
ไปถึงแหล่งกำเนิดความคิดของสองกระแสนี้ และได้กลายเป็นกระแสหลักอยู่
ในสังคมทั้งสองมายาวนานนับพันปี ว่าแต่ละแนวคิดมีภูมิหลังที่มาอย่างไร อะไร
คือสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมืองที่ก่อให้เกิดความคิดนั้น และอะไรคือ
เนื้อหาสาระที่สำคัญของแต่ละแนวคิด โดยแนวคิดของอินเดียและจีนที่ว่านี้คือ
แนวคิดของฝ่ายพราหมณ์ ฝ่ายพุทธ และฝ่ายขงจื้อ จากการศึกษาภายใต้แนว
ทางดังกล่าวพบว่า

หนึ่ง แนวคิดพุทธและขงจื้อถือเป็นผลผลิตจากความเสื่อมถอยของ
สังคมอินเดียและจีนตามลำดับ ความเสื่อมถอยนี้มีสาเหตุมาจากการเจริญเติบโต
ของการค้าและอุตสาหกรรม และต่อมาได้นำพาให้สังคมทั้งสองเกิดกลุ่ม
อำนาจทางการเมืองจำนวนมาก ที่ต่างฝ่ายต่างก็คิดตั้งตนเป็นใหญ่ การคิดตั้ง
ตนเป็นใหญ่นี้หากไม่เป็นเพราะต้องการแย่งชิงทรัพยากรของอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว
ก็จะเป็นเพราะต้องการปกป้องตนเองจากการแย่งชิงทรัพยากรของอีกฝ่ายหนึ่ง
เมื่อต่างรัฐต่างตั้งตนเป็นใหญ่ สงครามจึงเกิดขึ้น และเมื่อสงครามเกิดขึ้น กลียุค

ก็เกิดตามมา เวลานั้น สังคมทั้งสองจึงเต็มไปด้วยสงคราม

ระหว่างนั่นเองที่สถานการณ์ได้นำไปสู่การก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมืองของบรรดาชนชั้นพ่อค้า บทบาทของชนชั้นพ่อค้าดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานที่เป็นชนชั้นที่ปราศจากความรู้ระดับสูง (เนื่องจากความรู้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่ชนชั้นกษัตริย์และขุนนาง) ประการหนึ่ง และพื้นฐานของการใช้ความมั่งคั่งของตนซื้ออำนาจทางการเมืองจากชนชั้นสูง (ที่มีความรู้แต่ปราศจากฐานทางเศรษฐกิจรองรับ) อีกประการหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมทั้งสองจึงเกิดกลียุคขึ้นมา และครอบคลุมสังคมทั้งสองยาวนานนับเป็นเวลาหลายร้อยปี ในกรณีของอินเดีย นั้นแนวคิดที่เสื่อมถอยคือแนวคิดพราหมณ์ และแนวคิดพุทธได้ก้าวขึ้นมาแทนที่ โดยภายหลังจากนั้นอีกหลายร้อยปี แนวคิดพราหมณ์สามารถปรับตัวฟื้นขึ้นมาได้อีกครั้งหนึ่งและสามารถดำรงอยู่ได้มาจนทุกวันนี้ ในขณะที่แนวคิดพุทธได้เสื่อมถอยไปจนแทบสูญสลายไป ส่วนในกรณีจีนแนวคิดที่เสื่อมถอยคือแนวคิดของราชวงศ์โจวในยุคที่กำลังรุ่งเรือง และแนวคิดที่เข้ามาแทนที่คือแนวคิดขงจื้อ และแนวคิดนี้ได้ทรงอิทธิพลอยู่ในสังคมจีนมาตราบจนปัจจุบัน

สอง แนวคิดพราหมณ์และขงจื้อมีความคล้ายคลึงกันตรงที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของสถาบันทางสังคมที่มีระบบชนชั้นวรรณะเป็นตัวกระทำหน้าที่หลักอันสำคัญ โดยมีชนบจารีตเป็นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญให้แนวคิดได้รับการสืบทอดต่อไป ส่วนแนวคิดพุทธให้ความสำคัญกับการบทบาททางจิตวิญญาณที่ดั่งามของมนุษย์เพื่อมุ่งสู่นิพพาน แนวคิดนี้จึงปฏิเสธความคิดเรื่องวรรณะและชนบจารีตที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย และปฏิเสธที่จะการเข้าไปมีบทบาทในสถาบันทางการเมืองโดยตรง

สาม จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดพราหมณ์ และขงจื้อมีอิทธิพลเป็นกระแสหลักอยู่ในสังคมอินเดียและจีนมาโดยตลอดตาม

ลำดับ พัฒนาการนี้ได้ทำให้แนวคิดเหล่านี้ฝังรากลึกลงไปในสำนักทางการเมืองของสังคมทั้งสองในระดับที่ต่างกันแม้ในปัจจุบันนี้ สถาบันทางการเมืองต่างอ้างอิงความชอบธรรมของตนจากแนวคิดดังกล่าว ซึ่งมีทั้งเพื่อประโยชน์ของส่วนตนและของส่วนรวม แนวคิดในสองสังคมนี้มีความมั่นคงมาเป็นเวลานานนับพันปี จนกระทั่งเมื่ออิทธิพลของตะวันตกเข้ามาในสองสังคมนี้ แนวคิดดังกล่าวจึงเริ่มถูกสั่นคลอนและเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่กระนั้นก็ยังคงกล่าวได้ว่า ลึกลงไปแล้ว คนในสังคมทั้งสองก็ยังไม่อาจสลัดตนเองให้หลุดไปจากแนวคิดเดิมนั้นไปได้อย่างเด็ดขาด

สี่ เมื่อแนวคิดเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทย อิทธิพลของแนวคิดเหล่านี้จึงมีความแตกต่างไปจากที่ปรากฏในสังคมอินเดียและจีน โดยแนวคิดจากอินเดียได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่สมัยที่สุโขทัยและอยุธยา กำลังเรืองอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางด้านการเมือง ที่จะเห็นได้ว่า สถาบันทางการเมืองทั้งที่เห็นได้จากรัฐสุโขทัยและรัฐอยุธยานั้น ต่างมีโครงสร้างทางอุดมการณ์ที่นำมาจากกระแสนิยมอีกชั้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นกระแสฝ่ายพราหมณ์หรือพุทธ ควรกล่าวด้วยว่า แม้แนวคิดจากจีนไม่ได้มีอิทธิพลอยู่ในสถาบันทางการเมืองของสังคมไทยในสมัยนั้นก็ตาม แต่อิทธิพลหนึ่งที่ดำรงอยู่มาช้านานก็คือว่า จีนกลับเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างแนบแน่นในเรื่องของเศรษฐกิจการค้าภายใต้ระบบบรรณาการ และภายใต้ความสัมพันธ์นี้เองที่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของรัฐอยุธยามีความมั่งคั่งและมีเสถียรภาพ

แนวคิดจากกระแสนิยมในสถาบันทางการเมืองของไทย ยังคงมีบทบาทเช่นว่าแม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ จะมีที่ต่างกันบ้างอย่างเห็นได้ชัดก็คือว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้สังคมไทยได้รับแนวคิดจากกระแสจีนเข้ามาด้วยการรับนี้ผู้นำสถาบันทางการเมืองไม่ได้รับมาโดยตรง หากรับมาโดยผ่านการ

อพยพเข้ามาของชาวจีนอย่างมากมายในระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งในระยะแรกเป็นการเข้ามาใช้แรงงานอย่างเข้มข้น แต่ต่อมาด้วยบุคลิกภาพอันขยันขันแข็ง ชาวจีนเหล่านี้ก็ได้เชิบบูฐานะของตนสูงขึ้น และสามารถสร้างสายสัมพันธ์อันดีและแนบแน่นกับชนชั้นปกครองไทย ทั้งนี้โดยผ่านสถาบันทางการเมืองระดับต่างๆ แต่กระนั้นก็ยังคงกล่าวได้ว่า อิทธิพลของแนวคิดจากอารยธรรมอินเดียยังคงอยู่ในกระแสหลักของระบบสัมพันธ์ภาพทางอำนาจที่เวลานั้น

รากฐานวัฒนธรรมไทยในกระแสพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ภาพรวมพัฒนาการของสังคมไทยนับจากที่เริ่มก่อตัวเป็นรัฐเห็นได้ชัดถึงการรับเอาแนวคิดจากอินเดียมาเป็นฐานของชนบจารีตทางการเมือง จนกระทั่งเมื่อล่วงถึงสมัยกรุงเก่า หรือรัตนโกสินทร์ แนวคิดจากจีนจึงได้ปรากฏบทบาทขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของชาวจีน ที่ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกลุ่มพลังทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างมาก อย่างไรก็ตาม สังคมไทยได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของชาวจีนและวัฒนธรรมตะวันตกอยู่น้อย ผลที่เด่นชัดประการหนึ่งก็คือ การล่มสลายลงของระบบไพร่ ด้วยการเข้ามาแทนที่ของการค้าเพื่อการส่งออก

ภาพรวมข้างต้นหากจะกล่าวในเชิงปรากฏการณ์แล้ว จะพบว่า ได้มีวัฒนธรรมความคิดของ “สยามเก่า” ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาและโลกทัศน์เชิงนามธรรมที่เน้นจิตวิญญาณ ความจริงเกี่ยวกับโลกหน้า โลกภายหลังความตาย และอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยทั้งหมดนี้เกิดจากการผสมผสานของแนวคิดดั้งเดิมพื้นถิ่น กับแนวคิดทางปรัชญาศาสนาที่เข้ามาจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งฮินดู-พราหมณ์และพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ พื้นฐานวัฒนธรรมความคิดดังกล่าวนี้เองที่รองรับระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินและระบบรัฐบาล

ชนบจารีต วัฒนธรรมความคิด “สยามเก่า” มีพัฒนาการคลี่คลายมาตามลำดับ จนกระทั่งสิ้นสุดสมัยอยุธยา

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยจาก “สยามเก่า” มาเป็น “สยามใหม่” ในเรื่องของความคิดและโลกทัศน์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทยนั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นกระบวนการคลี่คลายของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นมาพร้อมกับการสถาปนารัฐกรุงเทพฯ เป็นราชธานีเมื่อสองกว่าศตวรรษที่ผ่านมา กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายในสังคมไทยเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ การก่อกำเนิดของความคิดแบบกระฎุมพีที่ชาวจีนโพ้นทะเลมีบทบาทสูง รวมตลอดจนความขัดแย้งแก่งแย่งอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่างๆ ของชนชั้นนำไทยในเวลาต่อมา ต่างได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ที่ให้ความสำคัญกับ “โลกนี้” มากขึ้น และไม่น้อยไปกว่า “โลกหน้า” หรือโลกจิตวิญญาณ และเป็นโลกทัศน์ที่เน้นความจริงเชิงวัตถุและปรัชญา ประสบการณ์นิยม และอรรถประโยชน์นิยม ซึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ “สยามใหม่” นั่นเอง

อย่างไรก็ดี ประสบการณ์ของการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตกที่หลังไหลเข้ามายังสังคมไทยมากขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมานั้น ได้ทำให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็น “สยามใหม่” เป็นกระบวนการของการเลือกสรรเพื่อรักษาอัตลักษณ์ไทยไม่ให้ถูกกลืนหายไปกับกระแสของวัฒนธรรมตะวันตก แต่สิ่งที่รัฐไทยปฏิเสธไม่ได้ก็คือว่า ไม่ว่าจะรักษาอัตลักษณ์ที่ว้าวอย่างหนักแน่นมากน้อยเพียงใดก็ตาม การรักษานั้นก็ไม่อาจจุดรั้งการเปลี่ยนแปลงไปได้ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งก็คือ การค่อยๆ หมดความสำคัญลงไปของระบบไพร่ นับแต่ที่เกิดการหลังไหลเข้ามาของคนจีนและวัฒน-

ธรรมะวันตก และเลิกล้มไปในที่สุดเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 การเลิกล้มของระบบไพร่ที่ดำรงอยู่มานานนับร้อยปีตั้งแต่เมื่อครั้งที่รัฐอยุธยาตั้งรุ่งโรจน์นี้ นับว่ามีความหมายมากกว่าที่จะคิดว่า นั่นเป็นแค่การเปลี่ยนแปลงระบบทางเศรษฐกิจอันปกติธรรมดา เพราะในความเป็นจริงแล้วการเลิกล้มระบบไพร่ได้ส่งผลกระทบถึงโครงสร้างใหญ่ในทางการเมืองของสยามอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มชนชั้นต่างๆ นับตั้งแต่ชนชั้นสูงจนถึงชนชั้นล่าง และที่สำคัญคือ ไม่เว้นแม้แต่บทบาทของคณะสงฆ์ในศาสนาพุทธ

ผลก็คือว่า ชนชั้นสูงไม่เพียงจะสามารถรักษาอำนาจทางการเมืองภายใต้โลกทัศน์เดิมที่ตั้งรับกับโลกทัศน์ใหม่เอาไว้ได้เท่านั้น หากแต่อำนาจทางเศรษฐกิจก็ยังเพิ่มพูนขึ้นในแง่ของการสะสมทุนอีกด้วย ในประการหลังนี้ชนชั้นสูงไม่อาจกระทำได้เลยหากปราศจากซึ่งคนจีนในฐานะฐานกำลังที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นคนจีนที่เป็นกรรมสิทธิ์หรือ “เจ้าสัว” หรือคนจีนที่เป็นกุลีที่เข้ามาแทนแรงงานไพร่แต่เดิม โดยหลังจากนั้นต่อมา กลุ่มคนจีนเหล่านี้ก็ได้ทวีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของตนเพิ่มขึ้นมาอย่างมีนัยสำคัญ ถึงเวลานั้น สังคมไทยก็ก้าวพ้นจากการตั้งรับโลกทัศน์มาเป็นการปรับตัววัฒนธรรมนี้มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายระบบเศรษฐกิจการเมืองของตน ซึ่งสำหรับการศึกษาในที่นี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับสิทธินั่นเอง

สิทธิในประเพณีไทย

ก่อนที่สังคมไทยจะเผชิญหน้ากับการเข้ามาของ วัฒนธรรมตะวันตกนั้น กล่าวได้ว่า สิทธิในประเพณีไทยเป็นสิทธิที่อิงกับ “สังคมนั้นๆ” ที่มีการแบ่งคนออกเป็นชนชั้นต่างๆ ตามบทบาทและสถานภาพของสังคมการเมือง

นอกจากนี้ ลักษณะสำคัญในประการถัดมาคือ เป็นสังคมที่เน้น “หน้าที่” (duty) ต่างๆ ของกลุ่มคนผู้มีอำนาจในสังคมการเมือง หรือในหน่วยการปกครองนั้นๆ ตัวอย่างเช่น เน้นอธิบายหน้าที่ของผู้ปกครอง มุลนาย การย้ำให้มีความ “ตระหนักรู้” ในหน้าที่ของบิดามารดาหรือครูบาอาจารย์ ซึ่งในด้านกลับก็คือ การสร้างให้เกิดความเข้าใจในทางปฏิบัติว่า กลุ่มผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นที่มีอำนาจ “น้อย” ในทางสังคมการเมืองของไทยนั้นมี “สิทธิ” หรือมี “เสรีภาพ” โดยไม่เป็นทางการอยู่เป็นอันมาก (แม้สังคมไทยจะไม่ได้ใช้ภาษาหรือคำว่า “สิทธิ” อย่างเข้มงวดหรือโดยเคร่งครัดก็ตาม) ซึ่งมีความแตกต่างจากสังคมตะวันตก ซึ่งเน้นการอธิบายถึงหน้าที่ของผู้ถูกปกครองหรือบรรดาผู้มีอำนาจน้อยเป็นสำคัญ ฉะนั้น คำว่า “ชนชั้นอภิสิทธิ์” หรือ “อภิสิทธิ์ชน” จึงเป็นคำที่กินใจ และสามารถให้ประณามผู้ปกครองได้อย่างมีพลัง เนื่องด้วยผู้ปกครองเป็นกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว

ในทางตรงข้าม รากฐานวิถีคิดของวัฒนธรรมไทยนั้น การดำรงตนเป็นชนชั้นผู้ปกครองมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติอยู่เป็นอันมาก แน่นอนว่า กลุ่มชนชั้นดังกล่าวได้ประโยชน์จากแรงงาน ส่วย ฯลฯ ที่มาจากหยาดเหงื่อของไพร่ประเภทต่างๆ แต่ชนชั้นนำหรือชนชั้นผู้ปกครองก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ เช่น การทำบุญ หรือการนำพาประชาชนให้หลุดพ้นจากวิภวสังสารหรือการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ฉะนั้น การประณามว่าชนชั้นผู้ปกครองเอาเปรียบประชาชนแต่เพียงฝ่ายเดียวจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะคิดอย่างจริงจังได้ในรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงสิทธิตามประเพณีไทยในทำนองนี้ จะไม่อาจเห็นภาพดังที่ทำได้เลยหากไม่อธิบายในเชิงเปรียบเทียบให้เห็น โดยเฉพาะกับความแตกต่างในทางรากฐานวัฒนธรรมระหว่างสังคมไทยกับตะวันตก

รากฐานที่ว่านี้หมายถึงวิถีคิด ตรรกะ เหตุผล ปรัชญา โลกทัศน์ ความ

เชื่อ ฯลฯ ที่เมื่อแตกต่างกันแล้ว ก็จะได้เห็นได้ต่อไปว่า สิทธิในประเทศไทยนั้น ก็ตั้งอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมหรือขนบจารีตที่แตกต่างกันตามไปด้วย และด้วยความแตกต่างที่ว่านี้เองที่ทำให้พบว่า สิทธิตามประเพณีหรือขนบจารีตในสังคมไทยที่มักจะถูกมองว่า เป็นสิทธิที่ปราศจากความเที่ยงธรรมนั้น แท้จริงแล้ว เป็นการมองโดยผ่านโลกทัศน์ตะวันตก ที่ซึ่งมีประเพณีในการอธิบายคนละชุดกับการอธิบายตามประเพณีไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า สิทธิตามประเพณีไทยนั้นเอาเข้าจริงแล้วก็แฝงความเที่ยงธรรมอยู่ไม่น้อย แต่นั่นหมายความว่า จะต้องอธิบายตามขนบจารีตเดิมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ก็ด้วยการอธิบายหรือมองสิทธิตามประเพณีไทยว่า ปราศจากหรือไม่เอื้ออำนวยให้เกิดความเที่ยงธรรมเช่นนั้น ในขณะที่รากฐานวัฒนธรรมไทยที่ดำรงอยู่มาช้านานยังมิได้ถูกทำลายลงอย่างสมบูรณ์ การแสดงออกในเชิงพฤติกรรมของสังคมไทยตั้งแต่ในหมู่ชนชั้นนำจนถึงชนชั้นล่าง ภายใต้กรอบโลกทัศน์ตะวันตกจึงมีความลักลั่นขัดแย้งกันอยู่เสมอ ซึ่งกล่าวโดยภาพรวมแล้วก็คือ เป็นความขัดแย้งระหว่างการยึดเอาระบบสายสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมของสังคมไทยเอง กับการยึดเอาระบบสายสัมพันธ์แบบใหม่ของตะวันตก ทั้งนี้ ระบบสายสัมพันธ์ในที่นี้ก็คือ วัฒนธรรม นั่นเอง

สิทธิมนุษยชนไทยบนรากฐานวัฒนธรรมหลังการปฏิวัติสยาม 2475

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงสังคมไทยในบริบทที่ได้เปลี่ยนแปลงตนเองเข้าสู่สมัยใหม่ไปแล้ว นั่นคือ เมื่อเข้าสู่สภาวะสมัยใหม่ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา นั้น นอกจากชนชั้นนำเดิมที่สืบทอดแนวคิดทางเศรษฐกิจการเมืองมาจากชนชั้นนำในยุคก่อนรัตนโกสินทร์แล้ว การเติบโตขึ้นของชาวจีนโพ้นทะเลยังได้เพิ่มทวีจากด้านเศรษฐกิจให้ยกระดับขึ้นไปในด้านการเมืองอีกด้วย หลักการต่างๆ ไม่